

GUJOURNALEN

OBEROENDE TIDNING FÖR MEDARBETARE VID GÖTEBORGS UNIVERSITET #6 DECEMBER 2024

NYHETER

Lägre professors-
löner vid GU

NYHETER

Dödstäda
e-posten

REPORTAGE

När AI hotar att
kollapsa

Från elitgymnast till professor

Anna Westerlund månar
om ungdomars tänder

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

GU JOURNALEN

har en fri och självständig ställning gentemot sin ägare, Göteborgs universitet, och utformas enligt journalistiska principer samt enligt spelreglerna för press, radio och TV.

T.f chefredaktör & ansvarig utgivare:

Eva Lundgren,
tel: 0709 691014,

e-post:

eva.lundgren@gu.se

Redaktör

Allan Eriksson
tel: 0708 729142

e-post:

allan.eriksson@gu.se

Fotograf:

Johan Wingborg,
tel: 0705-595 38 01,

e-post:

johan.wingborg@gu.se

Layout: Anders Euren,
tel: 0732 576240

e-post:

anders.euren@gu.se

Adress: GU Journalen,
Göteborgs universitet,
Box 100, 405 30,
Göteborg

e-post:

gu-journalen@gu.se

Internet:

gu-journalen.gu.se

Upplaga: 4 000 ex

ISSN: 1402-9626

Material: För obeställt material ansvaras ej. För ej signerat material ansvarar redaktionen. Citera gärna, men ange källan.

Adressändring: Gör skriftlig anmälan till redaktionen.

Tryckeri: ByWind

GÖTEBORGS
UNIVERSITET

Innehåll

Fiskanalys

Avgående dekan

Fysikspråk

Tandläkarprofessor

Innehåll

Nyheter 04-20

- 04 Lägre professorslöner** vid GU.
- 07 Stort arbete** när IT-institutioner flyttar.
- 08 Viktigt att städa e-posten.**
- 09 Tre nya lärare i styrelsen.**
- 10 MIRAI ger Jonathan Roques** nya perspektiv.
- 11 Bättre möjligheter med** internationella kontakter.
- 12 Stort behov av stöd bland studenterna.**
- 15 GU tar digitaliseringen till nästa nivå.**
- 16 Så kan du sprida dina** undervisningsidéer.
- 17 Utredning om hat och hot.**
- 18 Prestigefull utbildning** startar på GU.
- 19 Doktoranderna får** en egen kår.
- 20 Högre krav på** lärarstudenter.

Profilen 22-25

- 22 Anna Westerlund** är gymnasten som blev ortodontist.
- Reportage 26-36**
- 26 Undersöker gifter i fisk.**
- 28 Per Cramér** slutar som dekan efter 14 år.
- 30 Svenska språket** inom naturvetenskap.
- 31 Bland miljöhjältar** och maträddare.
- 32 De lyssnar till Vombsjöns** viskande.
- 34 Autofagi hotar AI-**systemen.

Folk 37-52

- 37 Minnesord:** Gunnar Dahlström.
- 38 Lästips i väntan på tomten.**
- 41 Musikaliskt möte.**
- 42 Allt tidigare julfirande,**
- 44 Hot mot akademisk frihet.**
- 45 Docent för andra gången.**
- 46 Om värdet av att misslyckas.**
- 49 Nytt om folk.**
- 50 Säkerhetstips.**
- 51 Utsikten.**

GU-laget grävde guld i Bryssel

Som ett startskott för strategin att "öka externa forskningsmedel ifrån EU" genomförde universitetsledningen och dekanerna en resa till Bryssel i slutet av november. Forsknings- och innovationskontoret hade satt ihop matnyttiga och späckade dagar och vi fick möjlighet att träffa många relevanta, kunniga och inflytelserika personer. Vi besökte bland annat Sveriges representation i Bryssel, Kommissionen, VGR:s Brysselkontor och universitetet VUB. Tid och tillfälle fanns för reflektion kring hur vi kan flytta fram våra positioner och stödja fler av våra forskare att söka medel inom horisont Europas tre pelare: *Vetenskaplig spetskompetens*, *Globala utmaningar och europeisk industriell konkurrenskraft* och *Innovativa Europa*. Särskilt inom pelare två, globala utmaningar, ser vi att det finns stora möjligheter att bli starkare genom mer samarbeten med partneruniversitet runt om i Europa, till exempel med de lärosäten som ingår i vår europeiska universitetsallians Eutopia. Våra dagar i Bryssel kommer att följas upp i ledningsrå-

det och en Europa-strategi ska tas fram.

Så här i december vill jag ta tillfället att tacka er alla för ert engagemang och goda insatser under året. Det pågår så mycket spännande, viktig och högkvalitativ verksamhet vid Göteborgs universitet som vi alla kan glädja oss åt. Våra samlade insatser gör att universitetet kan bidra med stabilitet, kunskap och analys i en tyvärr alltför orolig värld.

Nu står julen för dörren och för de flesta av oss väntar lite ledighet. Jag vill önska er en riktigt God jul och ett gott nytt år! Fyll på med energi och avkoppling på det sätt ni önskar. För min del blir det lite mysig matlagning, häng med familj, släkt och vänner i olika konstellationer, sällskapsspel och skidåkning i Norge. Vi ses igen 2025!

Rektor MALIN BROBERG

AI som möjlighet och problem

De nya AI-verktyg, som på nästan ingen tid alls kan skapa text, bild och film, upphör inte att fascinera. Hur de kan användas i forskning, undervisning och för att underlätta administration, är dock inte så självklart. I dagarna har GU antagit en färdriktning för digitalisering just för att uppmuntra medarbetarna att undersöka vad den nya tekniken kan innebära.

Samtidigt efterlyser två forskare, Davide Girardelli och Amy Wanyu Ou, tips och idéer om hur AI kan användas i undervisningen. De menar att det säkert finns flera kollegor som kommit på spännande undervisningsmetoder men som kanske inte tänkt på att sprida idéerna i artiklar till lärare runt om i världen. Därför hoppas de nu på bidrag till specialnumret *Teaching and Assessing with AI: Teaching Ideas, Research, and Reflection* i tidskriften *Frontiers in Communication*.

Även om entusiasmen för de nya verktygen är stor, finns det också de som varnar för en kollaps. Palle Dahlstedt påpekar risken med att det material Chat GPT tränar på kan komma att bli allt tunnare: verktygen dammsuger nästan allt som finns på internet, inklusive material som AI:n plockat ihop själv, nyskapande stoff blir därmed en allt mindre del av informationen.

Andra forskare har tagit upp problemet med att AI-verktygen kräver stora mängder energi och vatten.

Julen innebär förhoppningsvis inte bara stress och jäkt. Vi tipsar om några böcker och har också pratat med Eva Knuts som berättar om julens traditioner. *Frågan* i detta nummer handlar om vad man gör i väntan på tomtén, gärna något stämningsfullt.

GU:s löner halkar efter

GU betalar betydligt lägre löner till professorer inom humaniora och samhällsvetenskap jämfört med andra svenska universitet.

– Det är problematiskt att GU:s professorer har lägre löneläge än andra lärosäten. Om vi ska klara av vår bemanning måste vi ha konkurrenskraftiga löner, säger Maja Pelling, ordförande för Saco-S vid GU.

GU JOURNALEN har gjort en kartläggning som visar att en stor grupp professorer - inom främst samhällsvetenskap, humaniora och konst - tjänar klart mindre än sina kollegor vid Lunds universitet, Linköpings universitet och Umeå universitet.

GU:s medianlön för professorer inom humaniora är 63 400 kronor, medan professorer i samhällsvetenskap tjänar något mer, 63 900 kronor. Vid Lunds universitet är motsvarande löner 71 900 respektive 71 600 kronor. Även vid Linköpings universitet och Umeå universitet tjänar professorer bättre.

– Missnöjet över lönerna pyr

ute i organisationen. Det har lett till protester på statsvetenskapliga institutionen och psykologiska institutionen. Beförade professorer tjänar ofta betydligt mindre än rekryterade, trots att det inte alltid finns sakliga skillnader. Något som skapar frustration, säger Maja Pelling som förtydligar att det inte bara rör sig om löneskillnader hos professorer, utan även mellan lektorernas löner. Det pågår nu ett löneuppror på institutionen för socialt arbete.

ÄVEN INOM GU är det stora skillnader, där professorer vid IT-fakulteten har högst medianlön,

»Missnöjet över lönerna pyr ute i organisationen«

Maja Pelling

77 950 kr, tätt följt av professorer inom Sahlgrenska akademien: 77 575 kr. Samtidigt har professorer vid Konstnärliga fakulteten den lägsta medianlönen, 60 200 kronor. Åsa Arping, dekan vid Humanistiska fakulteten, menar att lönerna styrs av efterfrågan och status på olika områden.

– **LIKSOM INOM PRIVAT** sektor är löneläget inom universitet och högskola kopplat till status och ekonomi. Olika fakultetsområden värderas olika och det kan även skilja sig åt mellan lärosäten. Intäkterna sätter ramarna. Studentprisläpp och basanslag, externa forskningsbidrag och

Göteborgs universitet

GU	SA	Natfak	Humfak	Samfak	Handels	Utbildv	IT-fak	Konstfak
professor	77 575	68 400	63 400	63 900	74 200	68 000	77 950	60 200
lektor	59 943	53 850	49 225	49 800	52 375	50 100	56 000	46 000

Medianlönen för professorer i Sverige är 67 300 kronor (2023). Uppsala universitet gör i sin statistik från 2023 en uppdelning på beförade och rekryterade professorer. Skillnaden i medianlön är cirka 15 000 kronor.

Umeå universitet

UU	Teknik/naturfak	Medfak	Humfak	Samfak
professor	72 250	78 200	71 300	71 600
lektor	55 500	54 800	50 500	53 000

de statliga och lärosätsgemensamma belöningsystemen skapar logiker där vi ser att exempelvis humaniora ofta missgynnas.

ÅSA ARPING UPPLEVER att det satsas mer på humaniora i Lund, Uppsala, Stockholm och Umeå.

- Det märks inte alltid i lönekuvertet. I Uppsala är lönenivån förhållandevis låg men många ser nog värdet att tillhöra ett anrikt lärosäte där man fortsatt värnar om bredden inom humaniora. Men det öppnar också dörrar till fler externa medel och internationella nätverk. Samtidigt behöver de regionala universiteten locka med högre lön för att attrahera. Dessa lärosäten satsar också mer på profilområden och rekryterar oftare enstaka toppforskare, vilket i sin tur påverkar den generella lönenivån.

Hennes bild är att humanistiska professorer i Lund i princip har liknande villkor och löner. En viktig skillnad mot GU är att

»Det är väldigt sällan som våra institutioner utlyser anställning som professor.«

Åsa Arping

befordran i Lund måste kopplas till verksamhetsskäl och ekonomi. Ansökan om befordran görs därför av prefekt, inte av den anställde själv. Vid exempelvis Fakulteten för humaniora och teologi har det i praktiken varit stopp för befordran av professorer i över tio år.

VID GU INNEBÄR befordran ingen ny anställning, ingen garanterad ny lön eller förändrade arbetsuppgifter, även om fakultetens fördelningsmodell av basanslaget ger varje professor rätt till 35 procents forskning. Detta är på papperet, i verkligheten kan det vara en helt annan sak.

- Ytterst är det prefekten som bestämmer och vanligen blir det ett lönepåslag på några tusenlappar. Det är väldigt sällan som våra institutioner utlyser anställning som professor, säger Åsa Arping, som lyfter fram att lönesättningen av tradition är decentraliserad. Det kan skilja mer än 10 000 kronor per månad för professorer mellan

- Just professorerna ses som en förhållandevis högvälönad grupp och får ofta stå tillbaka för satsningar på andra grupper, säger dekan Åsa Arping.

olika institutioner, men även inom en och samma arbetsplats.

- Uppkomna löneskillnader är svåra att ändra på eftersom varje ny RALS-omgång snarare spär på löneklyftorna. Prefekterna kan, om de ser sådana behov, göra nya inplaceringar av grupper som blivit eftersatta. Just professorerna ses som en förhållandevis högvälönad grupp och får ofta stå tillbaka för satsningar på andra grupper.

EN VIKTIG FAKTOR bakom löneskillnaderna är befordringsreformen som kom 1999. Den innebar individens rätt att få sin kompetens prövad oavsett verksamhetsbehov. Vid GU befordrades 38 professorer under 2023, medan endast 1 anställning utlystes externt. Hittills i år är det 61 befordrade och 4 utlysta. Vid Lunds universitet var fördelningen 2023 mer jämn: med 12 befordrade och 11 utlysta professorstjänster.

Stefan Tengblad, professor i human resource management, menar att GU:s många befordringar kan bidra till lägre löner.

- Jag uppfattar GU som väldigt liberalert när det kommer till befordringar där verksamhetens behov inte är styrande. Många institutioner har inte råd att ge rimliga professorslöner till alla som blir befordrade och inte heller att alla kan få typiska →

Lunds universitet

LU	LTH	Medfak	Natfak	Humfak	Samfak	Jurfak	Ekonfak	Konstfak
professor	77 450	83 750	71 150	71 900	71 600	71 000	75 400	66 000
lektor	60 200	71 100	56 100	51 100	54 250	52 800	55 200	49 600

Linköpings universitet

LiU	Teknikfak	Medfak	Filosoffak	Utbildfak
professor	76 000	79 300	74 500	70 550
lektor	54 100	53 600	51 500	50 900

→ arbetsuppgifter för en professor i någon större omfattning, såsom doktorandhandledning och ledamotskap i nämnder och ledningsorgan. Men bilden ser olika ut i olika delar av universitetet så det är bra att det görs en översyn i olika ämnen och fakulteter.

CARL DAHLSTRÖM, dekan vid Samhällsvetenskapliga fakulteten, håller dock inte med om att GU är för generöst med befordringar.

- Det är inte lättare att bli professor hos oss genom att bli befördad än att bli rekryterad. Det är en rigorös prövning som görs av tre externa sakkunniga professorer. Men vi tillåter fler att provas, vilket kan förklara skillnaderna, säger han.

Alla lektorer som befordras till professorer vid Samhällsvetenskapliga fakulteten får ett automatiskt lönepåslag på 6 000 kronor men det räcker inte för att konkurrera med exempelvis Lunds universitet.

- Vi kan konstatera att det är en stor skillnad på GU och LU i det avseendet. Lund har en lägre andel befordrade professorer och vissa institutioner är mycket restriktiva med befordran, säger Carl Dahlström.

Men han tror inte att beford-

ring enbart kan förklara löneskillnaderna. För att kunna dra några ytterligare slutsatser behöver man analysera siffrorna mer noga, bland annat vilka ämnen som ingår i respektive fakultet och åldersstruktur, menar han.

- Jag tycker förstås inte att det är bra att vi har lägre löner men jag är inte orolig utifrån ett kompetensförsörjningsperspektiv. Vi har den kompetens som vi behöver och har inga svårigheter att locka sökande, till och med från toppuniversitet, när vi utlyser tjänster.

UMEÅ UNIVERSITET gör ingen skillnad på rekryterade och befordrade professorer, utan de får en lön på liknande premisser. Medianlönen för professorer inom humaniora och samhällsvetenskap ligger på drygt 72 000 kr.

Även vid Uppsala universitet, där lönerna också varierar stort, har Saco-S arbetat för att minska gapet mellan befordrade och rekryterade professorer. Idag är medianlönen för befordrade professorer 64 400 kr medan en rekryterad tjänar 79 100 kr (inom humaniora och samhällsvetenskap). Enligt Kirsi Nordin Cronsten, facklig företrädare vid Uppsala universitet, ska lönesättningen vara rättvis och baseras

»Det inte är lättare att bli professor hos oss genom att bli befördad än att bli rekryterad.«

Carl Dahlström

på likabehandling. Inom humaniora och samhällsvetenskap är idag två tredjedelar befordrade professorer.

- Det är svårt när arbetsuppgifterna skiljer sig åt och vissa institutioner gör fortfarande en skillnad på befordrade och rekryterade, vilket har skapat ett A- och ett B-lag bland professorer. Vi menar att det inte ska spela någon roll hur man blir professor, utan det viktiga är att man är professor. Har man samma arbetsuppgifter och ansvar, då ska man också ha samma lön.

HON FÅR MEDHÅLL AV Maja Pelling som säger att GU behöver arbeta mer för att erbjuda konkurrenskraftiga löner.

- Principen är lika lön för likvärdig prestation. Befordrade professorer kan vara minst lika kompetenta som de rekryterade, och deras löner bör spegla detta.

Men det kan vara svårt att rätta till osakliga löneskillnader vid en regelrätt lönerrevision. Maja Pelling påpekar att det är möjligt att komma överens om lön utanför RALS, enligt det centrala avtalet RALS-T, paragraf 11: *Överenskommelse om lön vid andra tillfällen än lönerrevision.*

- Men det finns en stor ovilja från arbetsgivaren att tillämpa den möjligheten på central nivå, säger Maja Pelling.

DET HAR FUNNITS EN kritik mot att lärarförslagsnämnderna har varit för frikostiga och godtyckliga i sina bedömningar av lektorer som vill bli befordrade. Men Maja Pelling tycker att universitetet har gjort ett stort förändringsarbete i hur man värderar professorernas arbete och att processen är mer lika idag över hela universitetet.

- Men ibland får vi acceptera att det kostar mer att rekrytera stjärnforskare från ett annat universitet.

Text: Allan Eriksson
Foto: Johan Wingborg

Mycket arbete när naturvetarna tar över IT

Från och med 1 januari 2025 upphör IT-fakulteten som egen enhet och dess båda institutioner övergår till Naturvetenskapliga fakulteten. Just nu pågår därför ett febrilt arbete med att anpassa policyer, styrdokument, rutiner och annat till den nya organisationen.

Till de viktigaste uppgifterna hör att hitta nya jobb åt den personal som är kvar på IT-fakultetens kansli.

FLERA MEDARBETARE på IT-fakultetens kansli har redan lämnat sina tjänster men tre personer behöver omplaceras, berättar Dick Stenmark, dekan på IT-fakulteten.

- Jag hoppas att det löser sig. Men att leta nya jobb är ingen enkel uppgift - inte ens till duktiga medarbetare.

För övrigt arbetar fakulteten med att identifiera alla ärenden som behöver slutföras före överlämningen, alternativt fasas in i ett nytt system.

- Det handlar bland annat om avtal som behöver skrivas om samt om att hitta gemensamma rutiner i olika frågor. Vissa ärenden som vi skött på fakultetsnivå ligger på institutionsnivå vid Naturvetenskapliga fakulteten och tvärtom; där behöver vi förstås bestämma hur vi ska ha det.

Ekonomin kommer att hållas isär under 2025 bortsett från att fakulteten kommer att ha ett gemensamt kansli som samtliga nio institutioner bidrar till. Också den fysiska flytten av personal och studenter från Lindholmen

kommer att dröja. Hur länge är ännu oklart men det kommer i varje fall inte att ske under 2025, berättar Dick Stenmark.

- Chalmers har börjat flytta sin verksamhet från Hisingen till Johanneberg och sannolikt kommer institutionen för data- och informationsteknik, som är integrerad med Chalmers, också att flytta men kanske tidigast 2028-2029. Exakt vart institutionen ska ta vägen är dock osäkert; det har talats om en ny byggnad men det kan också vara så att vi ska in i befintliga lokaler.

Just nu pågår en utredning som syftar till att identifiera möjliga framtida lokaliseringar för tillämpad IT, berättar Göran Hilmersson, dekan på Naturvetenskapliga fakulteten.

- Jag ser många fördelar med lokalisering i Natrium eller i en annan närliggande byggnad på Medicinareberget. När institutionen för tillämpad IT så småningom flyttar till Medicinareberget kommer det säkerligen att resultera i nya samarbeten med Sahlgrenska akademien och sjukhuset, inte minst eftersom användningen av AI ökar så snabbt inom vården.

HELA HÖSTTERMINEN har medarbetare från de båda IT-institutionerna varit gäster i Naturvetenskapliga fakultetens styrelse och i olika beredningar. Efter nyår blir de ordinarie ledamöter, berättar Göran Hilmersson.

- Det känns väldigt positivt att ha med alla nio institutionerna och stämningen på mötena är god. Vid våra institutioner har vi tidigare inte haft så stort samar-

Göran Hilmersson är glad över de nya medarbetarna på fakulteten.

bete med IT-institutionerna men jag tror att det blir mycket mer av det nu framöver. Att institutionen för tillämpad IT så småningom flyttar till Medicinareberget kommer också att öppna upp för ny samverkan med Sahlgrenska akademien, vilket kan bli väldigt intressant.

I samband med att de två IT-institutionerna förs över till Naturvetenskapliga fakulteten nästa år byter fakulteten namn till Fakulteten för naturvetenskap och teknik.

Text: **Eva Lundgren**
Foto: **Johan Wingborg**

Dödstäda din e-postlåda i tid

När en medarbetare slutar sin anställning vid GU raderas dennes e-postlåda kort därefter. Hur går det ihop med arkivlagen och offentlighetsprincipen, som kräver att allmänna handlingar sparas och hålls tillgängliga för alla?

”DU KAN INGENTING ta med dig dit du går”, heter det i sången. Och det gäller definitivt din e-postlåda. Sedan den 1 oktober gäller nämligen nya regler på GU, vilket innebär att ditt användarkonto inaktiveras redan dagen efter att du slutat på universitetet. Därmed ryker din åtkomst till e-posten. Efter 60 dagar raderas lådan helt.

- E-posten är ett arbetsverktyg, inte en lagringsyta. När du slutar på universitetet behöver du, precis som med dina pärmar och annat material, gå igenom din e-post och spara det som ska bevaras som allmän handling, säger Maria Elmlund, chef för Sektionen

för arkiv och registratur.

- Men grunden är naturligtvis att detta hanteras löpande under anställningen. Om man exempelvis har studentkontakter som behandlats som ett ärende, ska den informationen självklart överföras till det system där den hör hemma.

Det gäller alltså att ”dödstäda” e-posten i tid. Att gå igenom, låt säga tio års e-post, görs knappast i en handvändning. Men måste göras. Merparten av dina mejl, det vill säga sådana som klassas som arbetsmaterial, bryr sig nämligen inte eftervärlden om. Kostnaderna för gravvården av dessa på en jättelik och onödig e-postkyrkogård har GU inte längre någon lust att ta. Men du kan själv gallra ut, kopiera och behålla dessa om du vill. Du får dock inte kopiera hela e-postlådan för privat bruk eller för användning hos annan arbetsgivare.

- **DET HANDLAR OM** informations säkerhet, och universitetet har system som larmar vid sådana försök. Dessutom

är det en dataskyddsfråga

- e-posten kan innehålla personuppgifter om studenter, forskningspersoner eller andra individer. Det här är inget unikt för universitetet eller myndigheter, utan gäller alla organisationer som hanterar personuppgifter, säger Sara Dahlberg, chefsjurist på GU.

MEN HUR ÄR DET med allmänna handlingar? Enligt tryckfrihetsförordningen har varje svensk medborgare rätt att ta del av allmänna handlingar, och dessa ska på begäran lämnas ut skyndsamt. Men hur länge måste handlingarna egentligen sparas? Grundregeln enligt lag är att allmänna handlingar ska bevaras. Riksarkivet kan dock föreskriva att vissa allmänna handlingar får gallras efter viss tid, och i några fall får universitetet själv fatta beslut efter Riksarkivets föreskrifter. Exempelvis får ansökningshandlingar från dem som inte fått anställning gallras efter två år, samma sak gäller tentamenssvar som inte hämtats

ut av studenten medan viss ekonomisk dokumentation kan gallras efter sju år.

- **DET VANLIGASTE SOM** förekommer i anställdas e-postlådor och som utgör allmänna handlingar är troligtvis det vi brukar kalla frågor och svar. Det kan exempelvis handla om en fråga från en student gällande en kurs. En sådan fråga ska naturligtvis besvaras i enlighet med service skyldigheten i förvaltningslagen. Själva frågan och svaret kan dock gallras så snart de har hanterats, eftersom handlingarna saknar vidare betydelse för myndighetens verksamhet, säger Maria Elmlund.

Enligt GU:s tidigare regler bevarades e-postlådor i två år efter anställningens slut - i praktiken var dock innehållet i dem mer eller mindre otillgängligt under denna tid.

- Endast den tidigare anställdes chef hade tillgång till e-postlådan. Och att hitta i någon annans e-post är förstås inte helt enkelt.

Vilken e-post är allmän handling?

Extern e-post
E-post som skickas mellan en medarbetare vid Göteborgs universitet och en extern person är som huvudregel en allmän handling som ska lämnas ut på begäran.

Intern e-post

E-postmeddelanden som tillhör ett avslutat ärende och som innehåller uppgifter av betydelse för beslut som fattats i ärendet.
E-postmeddelanden som inte tillhör något ärende men som färdigstälts på något sätt, till exempel färdiga mötesanteckningar som skickas ut efter ett möte eller färdigställd information som skickas till en större grupp, exempelvis ett internt nyhetsbrev.
Också e-post som ingår i ett befintligt ärende eller något som kan tänkas bli ett ärende i framtiden ska sparas och diarieföras.
Sådana e-postmeddelanden ska flyttas från e-postlådan till ett annat system, till exempel universitetets diarieföringsystem Gudok, och därefter raderas från e-postlådan.

Enligt Maria Elmlund kommer de nya gallringsbeslutet gällande e-postlådor inte att ha någon större påverkan på journalister eller andra som vill få tillgång till anställdas e-post. Det förekommer sällan att någon begär ut e-post från tidigare anställda, och dessutom ska de allmänna handlingarna ha arkiverats om den anställde har följt sina arbetsrutiner korrekt. Däremot kan e-postloggar - förteckningar över in- och utgående mejl som genereras automatiskt i e-postsystemet och som betraktas som allmänna handlingar - fortfarande begäras ut på samma sätt som tidigare. Dessa loggar har blivit ett standardverktyg för grävande journalister.

- Vi sparar e-postloggar i tre månader, vilket vi tycker är rimligt. Det finns ingen lagstadgad tidsfrist, och vissa myndigheter sparar loggarna betydligt kortare tid, säger Maria Elmlund.

Text: Lars Nicklason

Illustration: Lars Lanhed

Nya i styrelsen

Från och med den 1 januari har Göteborgs universitets styrelse tre nya lärarrepresentanter: Marie Demker, Claes Strannegård och Åsa Wengelin.

Vilken är den viktigaste frågan för GU de närmaste tre åren?

- I nuläget är det den akademiska friheten som måste försvaras och med den universitetens integritet. Styrelsen har ett övergripande ansvar för ekonomi och styrning och därmed också för autonomi, integritet och oberoende (så långt det går) och det är en hjärtefråga för mig. Allt som ligger på styrelsens bord berör lärare och forskare, direkt eller indirekt och förr eller senare. Där ligger mitt fokus.

MARIE DEMKER, PROFESSOR I STATSVETENSKAP

- En av de viktiga frågorna under de närmaste åren är hur universitetet ska förhålla sig till AI. Hur kan vi ta vara på de möjligheter som AI ger i den egna verksamheten? AI kan exempelvis hjälpa forskare med att hitta lösningar och analysera forskningsdata, som årets Nobelpris i fysik och kemi illustrerar, eller hjälpa studenter genom att skapa skraddarsytt pedagogiskt material. Hur kan vi bidra till att AI används på ett ansvarsfullt och fördelaktigt sätt i samhället i stort? Universitetet kan bland annat sprida kunskap om AI till studenter och allmänhet, utveckla nya AI-metoder, hitta nya användningsområden för AI, kritiskt granska hur olika tillämpningar och regelverk för AI påverkar ekonomi och samhälle och hitta strategier för att förstå och hantera riskerna med AI.

CLAES STRANNEGÅRD, PROFESSOR I KOGNITIONSVETENSKAP

- En fråga som varken är ny eller unik för GU, men som blir alltmer utmanande, är att svensk högre utbildning präglas av ett föråldrat tilldelningssystem. Detta bidrar till att svenska studenter generellt har mindre läroerfarenhet jämfört med sina europeiska motsvarigheter. Då blir det essentiellt att fundera över hur vi inom rådande ramar, bäst kan upprätthålla bredd och kvalitet i vårt utbildningsutbud. Och hur vi kan verka för att påverka förutsättningarna för högre utbildning i Sverige på ett positivt sätt.

- Ett område som rimligen bör få stor uppmärksamhet de närmaste åren är etik - både inom forskning och utbildning. Vilka etiska utmaningar följer av den snabba utvecklingen av generativ AI, den ökande användningen av molntjänster och andra samhällsförändringar? En särskilt spännande fråga i sammanhanget är vad den föreslagna ändringen av etikprovningssystemet kan innebära för oss som lärosäte.

ÅSA WENDELIN, PROFESSOR I SVENSKA SPRÅKET

Ersättare i styrelsen är Olof Johansson Stenman, professor i nationalekonomi, samt Helle Wijk, professor i omvårdnad. Mandatperioden är 1 januari 2025–31 december 2027.

Jonathan Roques hoppas att fler testar internationellt samarbete.

Internationellt lyft

För Jonathan Roques har engagemanget i det svensk-japanska nätverket MIRAI lett till nya forskningsperspektiv, mer finansiering och ett framgångsrikt samarbete med en japansk forskare.

– Det har verkligen lyft min karriär, säger han.

BIOLOGEN JONATHAN Roques har varit involverad i MIRAI – som betyder *framtid* på japanska – sedan 2018, och har inga planer på att släppa kontakten med nätverket. Han hoppas att fler unga forskare upptäcker MIRAI och andra internationella nätverk på GU, och de möjligheter som de kan leda till.

– Det är en väldigt bra

chans att få presentera sin forskning för en annorlunda publik, möta andra kulturer och upptäcka nya sätt att arbeta med forskning och undervisning. På det viset är det också ett inspirerande sätt att lämna sin bekvämlighetszon och få nya tankar och idéer.

FÖRHOPPNINGSVIS kan ett engagemang i ett internationellt nätverk leda till spännande samarbeten med forskare som arbetar med liknande eller kompletterande ämnen.

– Så blev det för mig, och det har betytt oerhört mycket för min utveckling som forskare, säger han.

För Jonathan Roques började allt med en oplanerad, gratis middag på skeppet Ostindiefararen Götheborg, där GU ordnade en nätverk-

sträff med MIRAI. Han blev inbjuden av en lektor på institutionen för att berätta om Nationellt centrum för marin vattenbruksforskning (SWEMARC), för de svenska och japanska åhörarna. Där träffade han två forskare, professor Tomonori Kindaichi vid Hiroshima University och Federico Micolucci från Lund, som arbetade med områden som intresserade honom.

Så föddes ett lyckat samarbete, som pågår än i dag.

– Vi diskuterade hur marina anammoxbakterier kan användas för att rena avloppsvatten, och bestämde oss för att arbeta ihop. Jag åkte till Kindaichi labb i Hiroshima för att se hur de odlade anammoxbakterier och Kindaichi besökte mig på GU.

Genom åren har de sökt

pengar tillsammans och fått flera anslag, vilket också gjorde att Federico Micolucci kunde anställas vid GU för att arbeta med projektet.

– DET HÄR SAMARBETET har både breddat min forskning och öppnat fler dörrar till forskningsmedel, säger Jonathan Roques.

Sedan det första mötet har forskarna träffats flera gånger. Dessutom har doktorander i både Sverige och Japan engagerats i projekten och följt med på de studiebesök som skett.

– Sådana här utbyten vidgar vyerna och placerar forskningen i ett globalt perspektiv. För min del är nästa steg att ansöka om medel för att arbeta som gästforskare i Hiroshima i 3–6 månader.

Tidig skjuts med internationella nätverk

Jonathan Roques är ganska aktiv i MIRAI, men han betonar att det inte krävs särskilt stora insatser för att delta i ett internationellt nätverk - om du inte själv vill.

- Som forskare tidigt i karriären behöver du presentera dig själv och din forskning, och förhoppningsvis leder det till att du hittar bra kontakter i nätverket. MIRAI hjälper också till att hitta matchningar mellan svenska och japanska forskare som kan ha ett bra utbyte.

UTÖVER ATT STÄRKA Sveriges och Japans relationer inom forskning handlar MIRAI också om utbyten och samarbeten kring undervisning. Just nu utvecklar nätverket ett projekt för olika undervisningsaktiviteter. Förhoppningsvis leder det till undervisningsutbyten mellan länderna, där doktorander involveras.

- Det är bra för karriären att få erfarenhet av "global undervisning" och inte bara undervisa vid svenska universitet.

För den som är nyfiken på något av GU:s internationella nätverk är Jonathan Roques budskap: Prova, för det finns inget att förlora, men allt att vinna!

- Att delta i en enda aktivitet kan leda till mycket, och kommer aldrig vara bortslängd tid. Man har alltid nytta av att presentera sin forskning, och nätverket kan ge många nya idéer. Det finns chans att hitta nya kontakter och samarbeten som hade varit svårt att hitta annars. I bästa fall kan internationella nätverk forma och förändra din forskarkarriär, så det är verkligen värt att testa, säger han.

Text: **Ulrika Ernström**
Foto: **Johan Wingborg**

Att tidigt bygga upp internationella kontakter kan stärka karriären och öka möjligheten att få forskningsbidrag. GU samarbetar med flera internationella nätverk och hoppas att fler unga forskare ska fånga möjligheten att delta.

DE UNIVERSITETSÖVERGRIPANDE internationella nätverken på GU utgår från stora globala utmaningar och har en tvärvetenskaplig karaktär. Både juniora och seniora forskare är välkomna, men Karin Wallin, projektledare vid International Centre, poängterar att unga forskare kan ha särskilt stort utbyte av dem.

- Det finns stora värden i att börja bygga sitt internationella nätverk tidigt, helst redan under doktorandtiden. Utöver värdefulla erfarenheter innebär alla internationella kontakter, oavsett längd, ett mer attraktivt cv och ökade chanser att hitta en postdoktorstjänst efter disputationen, säger hon.

Internationella erfarenheter är ofta ett mer eller mindre dolt kriterium för forskningsbidrag. GU:s internationella nätverk kan också bli en dörröppnare till nya kontakter som det annars hade varit svårt att få tillgång till.

- Deltagarna i GU:s internationella nätverk skapar relationer med många nya forskare, och får därmed även tillgång till deras nätverk. Vi har många exempel på hur deltagare har skapat kon-

takt med forskare på en helt annan nivå än vad de kunnat utan nätverket.

Att delta i nätverkens aktiviteter innebär att få fler ögon och andra perspektiv på sin forskning. I många fall leder deltagandet till nya, internationella samarbeten.

- Via nätverken kan deltagarna få tillgång till fler metoder och inspireras till nya steg i sin forskning. Det är vanligt att forskare som har hittat varandra i nätverken genomför gemensamma ansökningar och forskningsprojekt.

Karin Wallin betonar att det ofta inte krävs stora insatser för att delta i en internationell nätverksaktivitet. I alla fall inte mot bakgrund av vad det ger.

- Oftast handlar det om korta tidsbegränsade aktiviteter, som att delta i en större internationell konferens, och de flesta nätverken erbjuder också workshops, nätverksträffar eller posterpresentationer. Det brukar finnas resebidrag. Många behåller sina nätverkskontakter genom hela sin karriär. Så det är en god investering och kan ge stor utväxling bara att delta på en enda aktivitet.

Text: **Ulrika Ernström**

Webbinarium om GU:s internationella nätverk

Vid tre tillfällen i vår håller Forsknings- och innovationskontoret och International Centre lunch-webbinarier om GU:s internationella nätverk och projekt: 24 januari, 21 mars och 23 maj.

Läs mer på Medarbetarportalen under Stöd och Service.

På gång 2025

Exempel på internationella möjligheter:

Chile

ACCESS: Forum i Chile januari 2026: Delta i en veckas tvärvetenskapliga workshoppar, ansökan öppnar våren 2025. Resestipendier finns. Fokusområden: hälsa, hållbara städer, bekämpa klimatförändringar, livet i havet och biologisk mångfald.

Japan

MIRAI: Ansök om frömedel för att starta upp projekt eller skriva forskningsansökningar. Forsknings- och innovationsvecka 2026, resestipendier finns.

Fokusområden: hälsa och åldrande, klimatrisker och -anpassning, resilienta städer, material för energikonvertering och lagring.

Svenska Institutet i Rom, Aten och Istanbul

Kurser, seminarier, forskningsvistelser, skrivretreat med mera. Stipendier och Erasmus+ personalmobilitet.

Fokusområden: humaniora, konst och samhällsvetenskap.

Kraftigt ökat stödbehov

Charlotta Höckerfors är universitetsbibliotekarie på Ekonomiska biblioteket.

Antalet studenter vid GU med Legimuskonto har gått upp med drygt 250 procent på 10 år. Men antalet studenter med pedagogiskt stöd har ökat ännu mer, inte bara vid GU utan vid landets lärosäten i stort.

– I GU:s policy för tillgänglighet står att universitetet ska vara tillgängligt, öppet och inkluderande för alla studenter, anställda och besökare. Studenter och anställda ska ha lika rättigheter och möjligheter oavsett eventuell funktionsnedsättning, förklarar Anna Jälknäs, samordnare för pedagogiskt stöd.

CHARLOTTA HÖCKERFORS är universitetsbibliotekarie på Ekonomiska biblioteket samt samordnare för UB:s lässerviceverksamhet. Verksamheten innebär att studenter och medarbetare med nedsatt läsfärdighet kan få litteratur anpassad på olika sätt, bland annat genom det digitala Legimusbiblioteket.

– Legimus erbjuder talböcker, punktskriftsböcker och e-textböcker. Det är endast personer med nedsatt läsförmåga som kan få ett konto och antalet registrerade användare har ökat kraftigt. Andra stöd, som dock kräver beslut från samordnare för pedagogiskt stöd, är bland annat förlängd lånetid på kursböcker

samt tillgång till någon av UB:s lässtudior, som är utrustade med förstorings- och skärmläsningsprogram, talsyntes, stavningsprogram, skanner och skrivare.

Den som söker lästöd måste först boka tid hos UB:s lässerviceverksamhet, berättar Charlotta Höckerfors.

– DET ÄR INTE ALLTID så att en student med nedsatt läsfärdighet har en dokumenterad diagnos. Därför måste vi samtala med personen för att avgöra exempelvis om hen är talboksberättigad eller om problemen beror på något annat. Enbart koncentrationssvårigheter ger exempelvis inte rätt till Legimus. Men GU erbjuder även andra läs- och skrivhjälpmedel som UB visar hur man använder. Det handlar bland annat om talsyntes, förstoringsprogram och stavningsprogram som är till för alla.

När Charlotta Höckerfors började på UB för 13 år sedan var dyslexi och adhd de vanligaste orsakerna till läs- och skrivsvårigheter.

– Idag söker studenterna hjälp av fler och ibland ganska diffusa skäl. Koncentrationssvårigheter, psykisk ohälsa och utmattningssyndrom har blivit vanligare men också andra symtom, som upplevd synnedsättning.

Ett skäl till det ökade stödbehovet kan vara att elever i grundskolan har rätt till stöd även

»Idag söker studenterna hjälp av fler och ibland ganska diffusa skäl.«

Charlotta Höckerfors

utan diagnos, förklarar Charlotta Höckerfors.

– Allt fler elever är vana vid lyssningsläsning vilket kan vara ett bra alternativ. Men det är tidskrävande att lyssna och inte nödvändigtvis det mest effektiva sättet att hantera en text på 300 sidor. Också att producera talböcker tar tid, vilket är ett skäl till att studenterna bör ha tillgång till sin litteraturlista senast åtta veckor före kursstart. Men det fungerar förstås inte i de fall studenterna gör egna litteraturval.

Johanna Åberg Daun och Anna Jälknäs är två av universitetets fem samordnare för pedagogiskt stöd vid Sektionen för student- och utbildningsstöd på Utbildningsenheten. Deras verksamhet vänder sig till studenter med dokumenterad och varaktig funktionsnedsättning, inte bara nedsatt läsfärdighet, förklarar Johanna Åberg Daun.

– FÖR ATT VI SKA FÅ kontakt med en student måste hen göra en ansökan om pedagogiskt stöd i webbsystemet Nais. Där ska studenten ladda upp dokumentation som styrker varaktig funktionsnedsättning. Vi tittar på dokumentationen och bjuder in till ett möte där vi har ett kartläggande samtal om studentens studiesituation. Utifrån samtalet och dokumentationen ger vi rekommendationer och tar beslut om stödformer, som skrivs in i studentens Nais-besked.

Stödåtgärderna ska vara rimliga och skäligena och bidra till att studenter med funktionsnedsättning kan genomföra sina studier på lika villkor som andra studenter. Det är alltså inte ett sätt att förenkla studierna, förtydligar Anna Jälknäs.

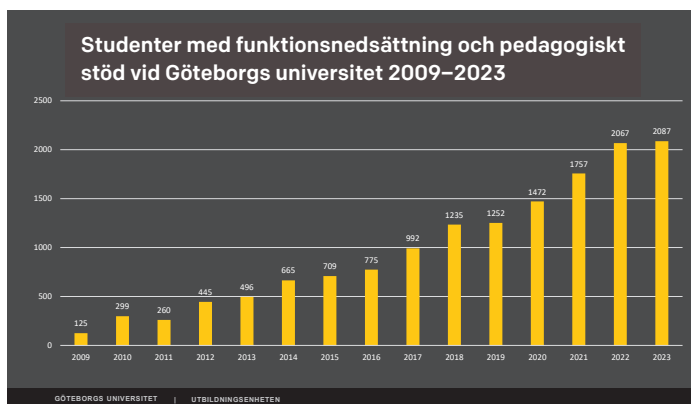
– Det kan handla om anteckningsstöd, mentorstöd, mer tid på tentan eller om att få sitta i en mindre grupp.

På fem år har antalet studenter med pedagogiskt stöd mer än fördubblats, berättar Anna Jälknäs.

– Tidigare var gruppen med dyslexi eller specifika läs- och skrivsvårigheter den största med pedagogiskt stöd, men numera

Antal Legimus-användare på GU.

2014	697
2015	859
2016	763 *
2017	999
2018	1168
2019	1385
2020	1336
2021	1908
2022	2219
2023	2491

*2016 genomförde Myndigheten för tillgängliga medier sin första rensning bland inaktiva låntagare sedan Legimus infördes.

Anna Jälknäs och Johanna Åberg Daun menar att lärosätena måste satsa mer på generell tillgänglighet.

är gruppen med neuropsykiatriska funktionsnedsättningar störst. Det är dock viktigt att påpeka att siffrorna visar antal studenter som blivit beviljade pedagogiskt stöd, inte antal studenter med funktionsnedsättning. Det är förmodligen så att många lärare också tidigare gett stöd till dem som behövt men på ett sätt som inte var formaliserat; siffrorna visar alltså inte hela sanningen.

ETT SÄTT ATT I undervisningen möta en heterogen studentgrupp med olika behov är genom så kallad generell tillgänglighet eller universell design, förklarar Johanna Åberg Daun.

- Det handlar om att redan från början skapa förutsättningar för att så många som möjligt ska kunna delta i undervisningen. Ofta handlar det om ganska enkla saker, som att lägga upp en väl strukturerad studieguide i Canvas. Det underlättar också om det är läraren som delar in studenterna i grupper, istället för att låta dem välja själva, samt om läraren tydliggör vilka roller de kan turas om att ha under grupparbetets

gång. Att föreläsa med mikrofon är bra, inte bara för studenter med hörselnedsättning, samt att redan från början planera in frågestunder efter olika moment för att undvika missuppfattningar. Vi samordnare är ett stöd även till institutionerna och de är välkomna att höra av sig till oss för råd och idéer kring såväl individuella anpassningar som generell tillgänglighet.

Johanna Åberg Daun och Anna Jälknäs menar att lärosätena står inför ett skifte där de behöver arbeta mer med generell tillgänglighet i undervisningen för att bättre möta dagens heterogena studentgrupper.

- I SAMARBETE MED PIL-enheten har samordnare Emma Kjellén och jag utvecklat en valbar modul i den högskolepedagogiska baskursen som handlar om tillgänglig och inkluderande undervisning. Universitetet har ju i uppdrag att bredda rekryteringen vilket innebär att studentgrupperna i framtiden sannolikt kommer att vara ännu mer heterogena än idag, säger Anna Jälknäs.

Det finns även en politisk intention som är tydligt framskrivna i funktionshinderspolitiken om att studentgruppen i högre grad ska avspegla samhället.

Text: **Eva Lundgren**
Foto: **Johan Wingborg**

→ Fakta:

Universitetets arbete med pedagogiskt stöd och olika former av tillgänglighetsarbete utgår från diskrimineringslagen. Skäliga och rimliga åtgärder ska vidtas för att studenter med funktionsnedsättning ska komma i en jämförbar situation som studenter utan funktionsnedsättning. För att få pedagogiskt stöd måste studenten ansöka via Nais (nationellt administrations- och informationssystem för samordnare). För studenter och medarbetare med just nedsatt läsfärdighet finns UB:s lässerviceverksamhet som hjälp. Stödet kan exempelvis handla om att få tillgång till det digitala biblioteket Legimus.

UB erbjuder även ett antal programvaror som talsyntes, förstöringsprogram och stavningsprogram som är tillgängliga för alla medarbetare och studenter.

Också Enheten för akademiskt språk (ASK) ger stöd i bland annat akademiskt skrivande till studenter och medarbetare, både på svenska och engelska.

Till sommaren kommer ett nytt tillgänglighetsdirektiv som bland annat innebär att fler e-böcker kommer att produceras i ett tillgängligt format.

Ny färdriktning inom digitalisering

Medarbetare vid GU ska erbjudas grundläggande kompetens om säker och effektiv användning av digitala verktyg. Det är en del av innebörden i den färdriktning för digitalisering som GU nyligen antagit.

– **VI VILL STIMULERA** medarbetarna att nyfiket undersöka den nya tekniken samt skapa en miljö där man aktivt delar med sig av sina erfarenheter, säger vice rektor Max Petzold, ordförande i portföljledningen för digitalisering.

Det är portföljledningen för digitalisering som, i samarbete med beredningsorganen inom utbildning, forskning och verksamhetsstöd, har lett arbetet med färdriktningen, berättar Max Petzold.

– Att involvera hela verksamheten har varit viktigt för att skapa en gemensam syn på digital utveckling de kommande åren. Istället för spridda insatser på olika platser vill vi jobba tillsammans och stödja varandra.

DIGITALISERING ÄR ett sätt att utveckla kärnverksamheten, inte något som sker på en IT-avdelning, förklarar Marie Klemets, sektionschef för Stöd till digitalisering på IT-enheten.

– Därför valde portföljledningen för digitalisering tidigt att inte utforma en särskild digitaliseringsstrategi utan istället integrera digitaliseringen i de universitetsgemensamma strategierna för 2025-2027. Digitaliseringen ska utgå från utbildningens, forskningens och verksamhetsstödet behov och

initiativen ska komma underifrån. Färdriktningen ska ses som ett komplement som tydliggör och konkretiserar önskad förflyttning samt som ett stöd för prioriteringar framåt.

Tre områden lyfts fram i färdriktningen: AI-driven utveckling, säker och ansvarsfull digitalisering samt digital förmåga. Bland annat handlar det om att ge medarbetare en bra grundkompetens inom digitalisering men också om att uppmuntra medarbetare och studenter att ytterligare utforska den nya teknikens möjligheter att förbättra kärnverksamheten, förklarar Marie Klemets.

– De snabba framstegen inom framför allt generativ AI kommer att innebära en fundamental utveckling som vi ännu bara sett början av. Vi måste vänja oss vid att vara nybörjare och våga pröva oss fram; det är ju bara genom att göra som man kan lära sig hur verktygen fungerar.

SVERIGE SOM NATION har på senare år blivit alltmer utsatt för dataintrång och bedrägerier. Som myndighet har GU därför skyldighet att värna individers säkerhet och integritet samt att lagra data på ett tryggt sätt. För att göra det, samtidigt som medarbetare och studenter uppmuntras att testa olika digitala verktyg, kommer universitetet att satsa på användarvänliga och tillgänglighetsanpassade ”GU-verktyg” som bygger på säker och tillförlitlig basinfrastruktur, berättar Marie Klemets.

– Ett exempel är ett nytt avtal som GU tecknat med det amerikanska företaget Open AI, som står bakom Chat GPT. Avtalet

»Vi måste vänja oss vid att vara nybörjare och våga pröva oss fram ...«

Marie Klemets

innebär att den information som medarbetarna laddar upp inte kommer att ingå i det material verktyget tränar på, något som annars kan leda till spridande av känslig information.

De medarbetare inom olika områden som utforskar den nya tekniken kommer också att uppmuntras att dela med sig av erfarenheter, synpunkter och lösningar. De kan på så sätt bidra till hela lärosätets gemensamma lärande, förklarar Max Petzold.

– **VI VILL FÅNGA IN** både idéer och behov. Det kan handla om digitalisering inom forskning, om utveckling av olika utbildningar eller om att minska manuellt administrativt arbete. Genom att skapa en allmän, bred kompetens om digitalisering, och tillåta ett lekfullt utforskande i en säker miljö, skapar vi förutsättningar för hela organisationen att utvecklas.

Text: **Eva Lundgren**

Foto: **Nina Romanus**

➔ **Fakta:** Färdriktning för digitalisering vid Göteborgs universitet 2025-2027

2023 fattade rektor beslut om en ny styrmodell samt ny portföljledning för digitalisering. Hösten 2024 har portföljledningen, i samverkan med beredningsorganen inom utbildning, forskning och verksamhetsstöd, tagit fram en färdriktning för digitalisering med tre prioriterade områden: AI-driven utveckling, säker och ansvarsfull digitalisering samt digital förmåga.

Färdriktningen och annan information finns på Medarbetarportalen.

Amy Wanyu Ou och
Davide Girardelli.

Sprid dina AI-idéer!

Har du undervisat eller examinerat med hjälp av AI? I så fall kanske du vill dela med dig av dina erfarenheter?

Det kan du göra i det specialnummer som tidskriften *Frontiers in Communication* planerar. De tre redaktörerna, varav två är från GU, hoppas få in korta artiklar med erfarenheter, råd och tips från kollegor vid lärosäten i hela världen.

VAD STUDENTERNA anser om den nya AI-tekniken vet forskarna redan en del om. Tillsammans med två kollegor gjorde nämligen Amy Wanyu Ou, som då var postdoktor på Chalmers men nu är universitetslektor vid GU, förra året en undersökning av studenternas inställning till Chat

GPT och andra verktyg.

- Undersökningen besvarades av cirka 6 000 studenter i hela landet. Det visade sig att 56 procent av studenterna var positiva till att ta hjälp av chatbotar under studierna medan 62 procent såg det som fusk att använda Chat GPT vid examination. Studenterna var samtidigt oroliga för att möjligheterna att fuska skulle leda till att AI-verktygen förbjuds. Vad lärarna anser om AI-verktygen finns det däremot få studier om.

DAVIDE GIRARDELLI, universitetslektor vid institutionen för tillämpad informationsteknologi, undervisar ofta i ämnen relaterade till anställningsbarhet.

- AI används alltmer i professionella miljöer. Därför låter jag ofta mina studenter experimentera med AI, till exempel vid ak-

»Inom mitt område kallas sådana undervisningsbaserade artiklar *GIFTS: Great Ideas for Teaching*.«

Davide Girardelli

tiviteter som inte kommer att betygsättas. Jag kan också instruera studenterna att använda en chatbot för att korrekturläsa sina texter eller för att påpeka grammatiska fel. Man kan säga att min undervisningsmetod är en sorts lågnivåintegrering av AI. Jag vet dock att många kollegor här på GU utvecklar fantastiska, innovativa och inspirerande undervisningsmetoder på hög nivå, men de kanske inte vet om att deras metoder kan spridas som vetenskapligt granskade artiklar. Inom mitt område kallas sådana undervisningsbaserade artiklar *GIFTS: Great Ideas for Teaching*. Det var den ursprungliga inspirationen till att skapa en plattform för att diskutera AI-förbättrad utbildning.

Tillsammans med kollegan Kelly Merrill Jr, University of Cincinnati, planerar Davide

Girardelli och Amy Wanyu Ou att göra ett specialnummer av tidskriften *Frontiers in Communication* med titeln *Teaching and Assessing with AI: Teaching Ideas, Research, and Reflection*. För att få material hoppas de på inspel från hela världen, särskilt från GU:s lärare.

– **DET VI VILL HA ÄR** kortfattade artiklar som gärna kan appliceras på tvärvetenskapliga sammanhang och som enkelt går att dela, förklarar Amy Wanyu Ou. Texterna kan handla om effektiva sätt att använda generativ AI och om studentengagemang men kan också bestå av kritiska diskussioner, exempelvis om den digitala klyftan. Manusstopp för sammanfattande texter är 31 januari och för fulltexter 31 mars. Sedan kommer vi redaktörer att sammanställa materialet och i juni hoppas vi ha ett nummer klart för publicering.

Kanske kan tidskriften vara första steget mot skapandet av ett forskningscentrum kring AI och högre utbildning, menar Davide Girardelli.

– Att i samarbete med PIL-enheten få till stånd ett tvärdisciplinärt centrum med pedagoger, lingvister, datavetare och andra intresserade vore väldigt värdefullt. AI-verktyg är här för att stanna och det finns många som har goda idéer om hur de kan användas.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

➔ **Fakta:** *Teaching and Assessing with AI: Teaching Ideas, Research, and Reflection* är ett planerat specialnummer av den öppet tillgängliga tidskriften *Frontiers in Communication*. Redaktörer är Davide Girardelli, institutionen för tillämpad informationsteknologi, Amy Wanyu Ou, institutionen för språk och litteraturer, samt Kelly Merrill Jr, University of Cincinnati.

Redaktörerna vill gärna få in artiklar från lärare med erfarenhet av att ha undervisat eller examinerat med hjälp av AI. För att fånga upp nya idéer, samtal och pedagogiska experiment har de valt ett "short-paper"-format som gör det möjligt att enkelt dela texterna med en bredare publik av både forskare och lärare.

Manusstopp för inlämning av sammanfattning av text: 31 januari.

Manusstopp för fulltext: 31 mars.

Hoten kommer inifrån

Sveriges första rapport om hot och hat i akademien kullkastar många föreställningar om vilka som utsätts, och hur. Utredaren David Brax tycker att det är dags för lärosätena att agera på fakta: att angrepp främst sker inom universiteten, och framför allt i undervisningssituationer.

– **Jag hoppas att studien leder till mer fokus på resursbrist, stress och arbetsmiljö i akademien, säger han.**

SNART KOMMER slutrapporten från en kartläggning av hot, hat och trakasserier i universitetsvärlden, baserad på 3 000 enkätsvar från medlemmar i Sulf. Den visar att nästan 40 procent av landets forskare och universitetslärare någon gång har utsatts för hot eller trakasserier. Utsattheten drabbar verksamma inom alla olika ämnen, inte bara sådana som anses laddade eller kontroversiella, och en övervägande majoritet av angreppen kommer från studenter eller medarbetare på den egna institutionen.

Utredningen har letts av David Brax på Nationella sekretariatet för genusforskning vid Göteborgs universitet. Han tycker att resultaten är tankeväckande, särskilt att utsatthet på den egna arbetsplatsen är betydligt vanligare än hot utifrån.

– Det har funnits förutfattade meningar om vad hot och trakasserier i akademien kommer ifrån, som jag hoppas att den här undersökningen kan kasta nytt ljus på. Även om representativiteten inte ska överdrivas eftersom svarsfrekvensen är relativt låg, pekar resultaten ändå tydligt på att interna situationer, arbetsklimat och arbetsmiljö på lärosätena behöver få större fokus när det gäller utsattheten inom akademien.

FRÅN CENTRALT HÅLL kan det vara lättare att hantera och prata om hot utifrån än inifrån, tror David Brax.

– Bakom siffrorna om interna hot och trakasserier finns troligtvis många snåriga situationer som är svåra att ta tag i, samtidigt som det finns ett arbetsgivaransvar för alla inblandade parter.

Nästan hälften av angreppen

kommer från studenter. Det visar att undervisningssituationer är risksituationer, och väcker frågor om lärares ensamarbete och dimensioneringen av undervisningen, framhåller David Brax.

– Många lärare har ensamansvar för kurser, och mycket tyder på att vissa har en ohållbar undervisningssituation. Stress eller dålig arbetsmiljö skapar risker. Om det inte finns utrymme för återhämtning eller tid att förklara ett beslut, exempelvis ett betyg, uppstår det lättare laddningar och friktion som kan leda till hot och trakasserier.

KONSEKVENSERNA AV rädslan för angrepp är många, och flera av dem hotar den vetenskapliga friheten. En fjärdedel av dem som utsatts för hot eller trakasserier uppger att de undviker att engagera sig i en viss fråga. Andra konsekvenser är tveksamhet inför att fatta beslut, eller att avstå från att uttala sig i vissa ämnen eller frågor.

David Brax anser att medvetenheten om hur utsattheten på lärosätena ser ut behöver öka, både centralt och bland forskare och universitetslärare.

– Det är lätt att ta till symboliska eller bildliga åtgärder, men det är viktigt att tänka igenom var resurserna behöver sättas in för att motverka hot och trakasserier. Jag hoppas att rapporten leder till mer fokus på akademins interna arbetsmiljö.

Ulrika Ernström

➔ **Fakta:** Om undersökningen

- Enkätstudien är den första undersökningen i Sverige som tar ett helhetsgrepp om hot, hat och trakasserier i den akademiska världen. Den har utformats med samma upplägg som Brås trygghetsundersökning bland politiker.
- De vanligaste formerna av hot och trakasserier är hotfull e-post, följt av hotfulla uttalanden öga mot öga och påhopp i sociala medier.
- 45 procent av kvinnorna har utsatts och 32 procent av männen.
- Minst 75 procent av upplevda hot och trakasserier kommer inifrån högskolevärlden.

Nytt program på tvären

För drygt 100 år sedan startade det prestigefulla programmet *Philosophy, Politics and Economics (PPE)* vid Oxfords universitet. Till hösten börjar en liknande utbildning vid GU: kandidatprogrammet *Filosofi, politik och ekonomi*.

– Utbildningen i Göteborg kommer att få en alldeles egen prägel eftersom den kommer att bedrivas i nära anslutning till våra internationellt framstående forskningsmiljöer, förklarar Frans Svensson, professor i praktisk filosofi samt initiativtagare till utbildningen.

MÅNGA BRITTISKA ministrar, statschefer i olika länder samt andra framstående personer har gått den utbildning i filosofi, statsvetenskap och ekonomi som startade i Oxford 1920. Utbildningen har sedan dess fått flera efterföljare, bland annat vid flera av de stora universiteten i USA. På senare år har också universiteten i Oslo, Stockholm och Lund startat liknande program, berättar Frans Svensson.

– Det finns många intressanta kopplingar mellan de tre ämnena som samtliga är viktiga för att hantera de stora samhällsutmaningar vi står inför. Ett exempel är klimatfrågan som bland annat handlar om de uppostringar vi behöver göra, om i vilken mån politikerna har rätt att köra över folkviljan samt om kostnader och resursutnyttjande. Andra komplexa frågor är väpnade konflikter, samhällelig styrning av AI samt folkhälsorisker, som pandemier och antibiotikaresistens.

PROGRAMMET KOMMER att bestå av tre inledande terminer där studenterna läser grundkurser i praktisk filosofi, nationalekonomi och statsvetenskap. Därefter väljer studenterna fördjupning i

något av ämnena. Termin 5 kan de antingen fördjupa sig ytterligare eller också, vilket krävs för fortsatta studier i nationalekonomi, läsa 15 högskolepoäng i statistik tillsammans med ytterligare 15 poäng i något huvudämne. Sista terminen innebär ytterligare fördjupning samt en kandidatuppsats.

I stor utsträckning kommer studenterna att läsa tillsammans med övriga kurskamrater inom de tre ämnena, berättar Frans Svensson.

– **PROGRAMMET INLEDS** dock med en särskild introduktion till filosofi, politik och ekonomi och de första två åren kommer dessutom att innehålla en speciell programspecifik strimma. Det handlar om litteraturseminarier, gruppövningar och gästföreläsningar som är tänkta att bidra

»... är också en påminnelse om humanioras möjlighet att ge viktiga bidrag till samhällsutvecklingen. «

Frans Svensson

till en gemenskapskänsla hos programstudenterna.

Även om PPE-utbildningar också ges vid andra lärosäten blir den i Göteborg speciell, förklarar Frans Svensson.

– **PROGRAMMET** kommer att bedrivas i nära anslutning till GU:s internationellt framstående och delvis unika forskningsmiljöer. Att våra statsvetare är bra på valforskning är förstås allmänt känt, men de är också framstående inom politisk teori, som ligger nära praktisk filosofi. Samtidigt handlar nationalekonomi vid GU om allt från miljö och hälsa till rättvis fördelning, vilket hänger samman med både etik och politik. Inom filosofiämnet här finns dessutom en särskild inriktning mot finansiell etik.

Också ett av behörighetskraven blir speciellt; för att komma

in krävs godkänt i matematik 3, berättar Frans Svensson.

- På så sätt hoppas vi locka samhällsengagerade studenter med en bakgrund inom exempelvis naturvetenskap eller teknik. Att få in studenter med olika intressen och synsätt kommer att gynna alla tre ämnen och ytterligare stärka kvaliteten på både utbildning och forskning.

PROGRAMMET kommer att vara förlagt till institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori (FLOV), berättar Frans Svensson.

- Det är förstås en fjäder i hatten för FLOV men är också en påminnelse om humanioras möjlighet att ge viktiga bidrag till samhällsutvecklingen.

Det nya PPE-programmet innebär ett samarbete mellan tre fakulteter, något som är ovanligt inom utbildning, påpekar Erika Alm, vicedekan vid Humanistiska fakulteten.

- Europaprogrammen och masterprogrammet *Hav och samhälle* är några exempel men annars är det svårt att skapa program som både är starka i sina respektive ämnen och samtidigt tvärvetenskapliga. Ett viktigt skäl till satsningen är att öka studenternas möjligheter att ta del av huvudämnenas starka forskningsmiljöer, ett annat att erbjuda en gemensam ingång för de många studenter som har ett starkt samhällsengagemang. Jag tror också att det finns ett stort intresse för den här typen av utbildningar; när vi diskuterade programmet i Utbildningsnämnden var inte minst studentrepresentanterna väldigt entusiastiska.

STUDENTERNA KOMMER att få kandidatexamen i det ämne där de valt att fördjupa sig, berättar Frans Svensson.

- Programmet startar hösten 2025. Vi planerar att ta in cirka 20 studenter per år och utbildningen sker på campus.

Text: **Eva Lundgren**
Foto: **Johan Wingborg**

»... inte minst studentrepresentanterna var väldigt entusiastiska.«

Erika Alm

➔ **Fakta: Programmet *Philosophy, Politics and Economics (PPE)* startade vid universitetet i Oxford 1920. Kandidatprogrammet *Filosofi, politik och ekonomi* vid GU kommer att börja höstterminen 2025. Programmet är förlagt till institutionen för filosofi, lingvistik och vetenskapsteori (FLOV) och innebär ett samarbete mellan tre fakulteter: Humanistiska fakulteten, Samhällsvetenskapliga fakulteten och Handels- högskolan.**

Sveriges tredje doktorandkår

Den 1 juli nästa år får Göteborgs universitet en femte kår. Universitetet blir då ett av tre lärosäten i landet med en särskild kår för doktorander.

- Vi doktorander befinner oss i en gråzon mellan studenter och medarbetare och behöver en egen röst, förklarar Sanskriti Chattopadhyay, ordförande för Göteborgs universitets doktorandkommitté (GUDK).

SANSKRITI CHATTOPADHYAY påpekar att doktoranderna, som både är studenter och anställda, delvis omfattas av ett annat regelverk än studenter på grund- eller masternivå.

- Det kan exempelvis handla om arbetsmiljön, som ofta innebär mycket stress när man försöker bli klar med sin avhandling, om handledarproblem, som är extra känsliga för oss, och om otydliga regler. Till skillnad från de övriga kårerna, blir doktorandkåren gemensam för hela GU, vilket kommer att göra oss starkare.

Bildandet av en doktorandkår stöds av de fyra kårer som redan finns vid GU, berättar Hampus Haugland, ordförande för Göteborgs universitets studentkårer (GUS).

- GUS uppgift är att samla kårerna och vi har egentligen inga synpunkter på vilka kårer som finns. Men vi konstaterar att stödet för en doktorandkår är starkt och att det absolut finns frågor som är unika för doktoranderna. GUS kommer självklart att representera även den nya doktorandkåren.

Den kår som idag har flest doktorander är Sahlgrenska akademins Studentkår (SAKS), där Noa Galan Frick är ordförande.

- När GUDK berättade att de ville söka studentkårsstatus blev det förstås en del diskussioner. Att vi förlorar medlem-

mar innebär ett ekonomiskt tapp, men pengarna försvinner ju inte, utan kommer istället doktoranderna till del, vilket också är bra. Doktoranderna har egna viktiga frågor, exempelvis utsätts de i högre grad för diskriminering och befinner sig oftare i situationer där regelverket är otydligt. Självklart kommer SAKS även fortsättningsvis att ha kontakt med GUDK.

Det är Per Haglund, samordnare vid sektionen för student- och utbildningsstöd, som utrett ansökan.

- ENLIGT HÖGSKOLELAGEN och studentkårsförordningen ska studentsammanslutningar ansöka om ställning som studentkår vart tredje år. I år inkom alltså fem ansökningar, dagens fyra kårer samt den nya doktorandkåren. Efter att tillsammans med förvaltningsjurist ha konstaterat att alla ansökningar uppfyller förordningens krav, var det enkelt för universitetsstyrelsen att den 4 december godkänna dem samtliga.

Sedan tidigare finns bara två doktorandkårer i Sverige: Lunds universitets doktorandkår, som startade 1996, och Malmö doktorandkår, som grundades 2012. Göteborgs universitets doktorandkår blir därmed den tredje i landet.

➔ **Fakta:** Göteborgs universitet har idag följande kårer: Göta studentkår, Handelshögskolans i Göteborg Studentkår, Konstkåren samt Sahlgrenska akademins Studentkår. De är samlade i samarbetsorganet Göteborgs universitets studentkårer (GUS).

Göteborgs universitets doktorandkommitté (GUDK) är en del av GUS.

GUDK kommer den 1 juli att bli en egen kår, enligt beslut av universitetsstyrelsen den 4 december.

Högre krav på lärarstudenter

Cirka 35–38 procent av dagens lärarstudenter vid GU hade varit obehöriga om förslaget om lägst betyget C i svenska hade gått.

Det visar en undersökning som GU:s utredare Daniel Berlin genomfört. – Trots allt ligger GU bättre till än övriga lärosäten som ingår i utredningen, berättar han.

DET VAR I JULI 2023 som ämbetsmannen Peter Honeth fick regeringens uppdrag att utreda lärarutbildningarna. Bakgrunden är dels att en stor andel av lärarstudenterna hoppar av, dels att många förändringar skett både i samhället och i skolan sedan dagens lärarutbildningar infördes 2011.

Den 3 december presenterade Peter Honeth sin utredning. Den innebär bland annat att de flesta lärarprogram kommer att kräva betyget C i Svenska 3 för behörighet.

Daniel Berlin är utredare vid sektionen för student- och utbildningsstöd på GU. Han har gjort en undersökning av vilka bland dagens lärarstudenter

som uppfyller kravet i svenska. De lärosäten han tittat på är GU, Högskolan Väst, Högskolan i Borås, Karlstads universitet samt Jönköping University.

– Enligt mina beräkningar skulle 25–40 procent av dagens lärarstudenter vid GU vara obehöriga. Andelen skiljer sig beroende på inriktning, men generellt handlar det om cirka 35–38 procent. GU klarar sig dock bättre än övriga lärosäten i undersökningen, som skulle få ett tapp på cirka 50 procent.

För att ta reda på vad det nya betygskravet kommer att få för konsekvenser i praktiken krävs dock ytterligare studier, förklarar Daniel Berlin.

MARIA SVENSSON, vicedekan på Utbildningsvetenskapliga fakulteten, påpekar att det nya betygskravet, om det går igenom, innebär en stor förändring.

– Om alla andra lärarutbildningar ligger kvar på samma nivå som idag skulle förändringen med svenska C för ämneslärar- och grundlärarprogrammen innebära 20 procent färre studenter, åtminstone inledningsvis. För de små högskolorna blir det ännu mer problematiskt. Vissa

»Men än viktigare är att studenterna är väl förberedda när de går ut.«

Maria Svensson

utmaningar kan förhoppningsvis lösas genom det samarbete vi redan inlett med lärosätena i Västsverige. En annan möjlighet är ett förberedande basår för akademiska studier, där kunskaper i svenska skulle vara en viktig del, men något sådant finns ju inte än.

Maria Svensson är dock inte principiellt emot att behörighetskraven ökar.

– Ett större fokus på goda kunskaper i svenska ser jag som något positivt, det är förstås viktigt för alla lärare. Men en alltför snabb omställning skulle ställa till det, fast det vet vi inte något om ännu. Men om vi får betydligt färre studenter måste vi sannolikt dra ner på antalet anställda, vilket gör att kompetent personal försvinner och betydelsefull verksamhet riskerar att raderas. På vår fakultet efterfrågar vi därför långsiktighet och stabilitet så att det vid ett eventuellt regeringskifte inte kommer nya direktiv.

DET ÄR FÖRSTÅS viktigt att de studenter som antas är väl förberedda för sin utbildning, menar Maria Svensson.

– Men ännu viktigare är att studenterna är väl förberedda för arbetslivet när de går ut. Lärarutbildningarna är ett av de yrkesprogram som har flest examensmål som samtliga måste uppnås för att få examen. Alla dessa mål riskerar att urvattnas och vi önskar därför färre mål – men särskilt mer övergripande mål som inte tar upp detaljer.

Eva Lundgren

➔ Fakta: Utredaren Peter Honeth har av regeringen fått i uppdrag att ta fram underlag för att förbättra landets lärarutbildningar. Ett förslag är att kräva betyget C i svenska 3 för att vara behörig till grundlärar- och ämneslärarprogrammen. Förskollärarprogrammet föreslås ha behörighetskravet D i svenska 3. Vid GU fullföljer 55 procent av studenterna på samtliga program sin studiegång och tar examen vid förväntad tidpunkt. Flest är inom KPU (85 procent) och minst inom grundlärarprogrammet, inriktning 7-9 (42 procent).

GLP (exklusive fritidshem)	ÄLP	
Göteborgs universitet	33 %	34 %
Högskolan i Borås	51 %	
Högskolan Väst	64 %	50 %
Jönköping University	37 %	36 %
Karlstads universitet	38 %	47 %

Andelen studenter som hade betyget D eller E i Svenska 3 eller Svenska som andraspråk 3 och som alltså inte hade klarat de föreslagna förkunskapskraven. Analysen bygger på studenter antagna höstterminen 2023 och höstterminen 2024 och innefattar studenter på grundlärarprogrammet (GLP) och ämneslärarprogrammet (ÄLP).

Sveriges unga akademi söker nya ledamöter

■ **Sveriges unga akademi (SUA)** är en oberoende, tvärvetenskaplig akademi för framstående yngre forskare i Sverige. Med ”yngre” avses forskare som disputerat för cirka 2-10 år sedan. Ledamotsperioden är 5 år. SUA innebär en plattform bland annat för deltagande i den forskningspolitiska debatten, internationella samarbeten och för att föra ut forskning till barn och unga.

- Jag ser verkligen fram emot att leda invalet av nya ledamöter. Samtidigt som det här är något av det roligaste vi gör är det också det viktigaste. Lyckligtvis har vi en gedigen process för detta, säger Hanna Isaksson, forskare i biomedicinsk teknik vid Lunds universitet och ordförande i invalspanelen.

Idag har SUA 38 ledamöter, varav 6 är från GU. Erik Smedler, docent och ST-läkare i psykiatri, är ny för i år.

- Jag är med i SUA för att jag vill ge en röst åt forskare som även är kliniskt verksamma. Forskande läkare är livsviktiga för en framåtsyftande sjukvård och universitetssjukhusvården behöver bli mer fokuserad på det och mindre på ren produktion. Framtidens ledare för universitetssjukhusvården är dagens yngre forskande läkare. Sista dag för ansökan är den 13 januari. Mer information: <https://sverigesungaakademi.se/ledamoter/bli-ledamot/>.

SIFFRAN

274

Så många kurser finns det att välja på inom forskarutbildningen. En av dem är *Bli klar i tid - och må bra på vägen: handbok för doktorander, 2 hp.*

CITATET

”Resultatet av den växande administrationen kan beskrivas som skapandet av en mittokrati, en organisation som i termer av inflytande domineras av chefer, strateger, utvecklingsledare, staber med mera.”

SKRIVER BLAND ANDRA GUSTAF KASTBERG WEICHELBERGER, PROFESSOR I OFFENTLIG FÖRVALTNING, I EN DEBATTARTIKEL I DAGENS SAMHÄLLE DEN 14 NOVEMBER 2024

Utökad tidsgräns för biträdande lektor

■ **Regeringen har beslutat** om en ändring i högskoleförordningen som innebär att tidsgränsen från doktorsexamen till anställning som biträdande lektor utökas från dagens fem år, till fem till sju år. Lärosätena beslutar själva om vilken tidsgräns som ska användas. Anställningsformen biträdande lektor är en ingångsansättning till den akademiska karriärvägen. Syftet är att den biträdande lektorn ska meritera sig för att uppfylla kraven för en tillsvidareanställning som lektor.

Förhoppningen är att ändringen ska leda till en större flexibilitet inom sektorn och ett större utbyte av doktorer mellan lärosätena.

Spionen upphör

■ **Göteborgske Spionen**, som startade 1936, läggs ner. Orsaken är ekonomiska och organisatoriska utmaningar, samtidigt som digitaliseringen ändrat förutsättningarna för verksamheten.

”Beslutet att lägga ner tidningen har varit svårt att fatta men är, utifrån de förutsättningar vi har, det enda möjliga i nuläget.” Så skriver Spionens styrelse på tidningens webbsida där man också tackar läsare, studenter, anställda, medlemmar, kunder och samarbetspartner.

Därmed blev tidningens två anställda medarbetare, en digital kreatör och en chefredaktör, nyligen uppsagda på grund av arbetsbrist.

Styrelsen uttrycker samtidigt en förhoppning att tidningen kan återuppstå.

Elitgymnasten som blev tandläkare

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

Tandläkare, ortodontist, utredningsexpert, lärare, forskare och sedan ett halvår också professor – Anna Westerlund har en lång lista med titlar att välja mellan.

Tandläkaryrket har hon aktivt valt inte bara en utan två gånger medan intresset för forskning mest startade av en slump. →

När Anna Westerlund började sina tandläkarstudier 1990 blev hon redan första terminen engagerad som amanuens på anatomen och därefter histologen. Då visste hon inte ens vad ordet "disputera" betydde men blev snabbt nyfiken på vad forskning kunde vara. Denna tidiga forskningskontakt har hon sedan haft nytta av i alla möjliga sammanhang, inte bara så småningom som doktorand, utan också under de olika uppdrag hon haft.

Just nu är hon exempelvis engagerad i ett projekt, finansierat av Västra Götalandsregionen, om när det är bäst att reglera ett barns tänder. Svaret på frågan hänger samman med hur käkbenet utvecklas, och bentillväxt är ett exempel på kunskap som Anna Westerlund fick med sig redan som amanuens.

- Tidigare fanns bara en gemensam behandlingskod för alla olika tandställningar vilket gjorde att det inte gick att kartlägga den vård olika patienter fått. 2019 medverkade jag därför till att ta fram olika koder för att kunna följa upp de skilda alternativen. Det innebär att vi om några år kan få svar på exempelvis om en tidig reglering är bra eller om den måste göras om efter några år. Projektet är också kopplat till en studie om sambandet mellan tandutveckling och käk- och ansiktstillsättning vid Mun-H-Center där jag jobbar med sällsynta hälsotillstånd.

Anna Westerlund är också kliniskt ansvarig i VR-projektet *Precaries* som handlar om genernas betydelse för utveckling av karies. Det innebär ett samarbete med tio kliniker från Umeå till Kristianstad och omfattar drygt tusen tandregleringspatienter.

Dessutom samarbetar hon med Statens beredning för medicinsk och social utvärdering (SBU) för att ta fram underlag om prediktionsmodeller till Socialstyrelsen.

- Orsaken är den utredning som Veronica Palm gjorde 2018 och som kom fram till att tandvård ska gå till den som har störst vårdbehov. Jag har även varit med och tagit fram de senaste nationella riktlinjerna för tandvård.

Att Anna Westerlund dessutom hinner vara ämnesansvarig samt sektionschef vid institutionen för odontologi hänger samman med hennes förmåga att koncentrera sig, sätta upp mål och låta bli att stressa upp sig.

Det är något hon har med sig från barndomen i det lilla samhället Vinslöv i norra Skåne. Hennes största intresse under uppväxten var nämligen gymnastik.

- Jag tränade artistisk gymnastik på elitnivå med ett lag som deltog i både SM och EM. För de flesta i min omgivning var det därför självklart att jag skulle bli gymnastik- och idrottslärare. Men att undervisa elever som kanske inte är intresserade lockade mig inte särskilt mycket, så jag började fundera på att göra något annat.

Efter gymnasiet jobbade Anna Westerlund ett år

hos sin pappa som var tandtekniker. Det var då en av pappans kollegor berättade om hur bra det är att bli tandläkare i Göteborg.

- Jag fick veta att odontologisk forskning och utbildning i Göteborg hör till de bästa i världen. Så jag sökte till GU och kom in. Under flera år fortsatte jag dock att träna gymnastik 4-6 gånger i veckan och tävlade med ett lag i Höganäs. 1995 tog jag så min tandläkarexamen.

Det var när Anna Westerlund arbetat som tandläkare i fem år som en allvarlig olycka inträffade i samband med att hon skulle klyva ved i en vedklyv. Höger pek- och långfinger kom i vägen, kapades av och låg plötsligt bara där på marken!

- När jag kom till handkirurgen i Malmö frågade läkaren Lars Ekerot om de skulle sätta tillbaka fingrarna och det ville jag förstås. Men de sade också att jag aldrig skulle få tillbaka särskilt god rörlighet eller känsel.

För en tandläkare är fingrarnas finmotorik förstas viktigt. Anna Westerlund började därför fundera på om hon borde sadla om.

- Men det ville jag ju egentligen inte! Så för andra gången valde jag att trots allt försöka fortsätta som tandläkare. Träning var jag ju van vid så jag började intensivt öva upp fingrarna. Det som inte borde vara möjligt, att helt få tillbaka både känsel och rörlighet, lyckades jag med genom idogt kämpande och efter ett år fick jag börja arbetspröva och ett halvår senare var jag tillbaka i tjänst.

Den nyfikenhet på forskning som väckts många år tidigare fanns dock fortfarande kvar.

2001 blev Anna Westerlund doktorand på Biomaterialavdelningen och året därpå började hon sin specialistutbildning inom ortodonti. 2004 föddes dottern Thea, 2005 blev hon klar ortodontist och 2006 disputerade hon och fick i samband med det en lärartjänst vid GU.

- Det var väldigt mycket på samma gång. Att jag klarade det berodde bland annat på att jag ju redan visste en del om forskning. Men utan stöd från min man Anders och mina föräldrar hade det inte gått.

2008 föddes sonen Max och två år senare var det dags för ett riktigt äventyr.

- 2010 fick min man genom sitt arbete på Ericsson möjlighet att jobba i Ottawa. Vi flyttade dit och fick uppleva två fantastiska år! Våra grannar kallade oss *the Traveling Wilburys* eftersom vi tillbringade nästan all ledig tid med att resa runt, från Klippiga bergen i väst till Nova Scotia i öst. Samtidigt skötte jag mitt jobb på GU och reste hem var tionde vecka.

Att vara ortodontist är för det mesta roligt, berättar Anna Westerlund.

- Förr kunde ungdomar bli påtvingade tandreglering men så är det inte idag. Tvärtom möter jag nästan bara

positiva barn och unga som är glada över att få komma till kliniken. Under två år träffar jag patienterna ungefär var åttonde vecka och vi får tillfälle att prata om det mesta. Men det är tufft att vara ung idag. Också många ungdomar med tänder som bara är en aning sneda, vill ha tandreglering. Då gäller det att förklara att reglering är till för dem som verkligen behöver den och att en behandling inte alltid är bra: både risken för karies och att få kortare tandrötter ökar.

Även om Anna Westerlund alltid arbetat mycket menar hon att det är viktigt att göra annat också.

- Den som har roligt på jobbet riskerar glömma andra delar av livet, exempelvis umgänge med familj och vänner. Att också ha andra intressen är viktigt; själv håller jag inte på med elitgymnastik längre, men jag har bland annat sprungit fyra maraton, åkt Vasaloppet, cyklat Vätternrundan, simmat Vansbrosimmet och tränar numera regelbundet på Fysiken. Det var något jag i början drog mig för eftersom jag trodde att där bara skulle vara unga studenter, men så är det inte alls, där finns alla åldrar och det är väldigt roligt.

Också resor är viktigt för Anna Westerlund.

- Nyligen var exempelvis min man och jag i Miami. Men resor behöver inte vara långa för att vara givande; det räcker att åka en helg till Stockholm eller bara ge sig iväg till sommarstugan på Hamburgö och njuta av att traska runt i skogen.

ANNA WESTERLUND

Jobbar som: Professor i ortodonti (tandreglering), ortodontist och tandläkare, expert i olika utredningar.

Bor: Toltorpsdalen, Mölndal.

Familj: Maken Anders, barnen Thea och Max.

Senast lästa bok: Just nu främst avhandlingar och annat granskningsarbete men älskar skönlitteratur, gärna deckare.

Senaste film: *Släpp taget*.

Favoritmaträtt: Sushi.

Intressen: Resa, träna, umgås med familj och vänner.

Kollar gifter hos fisk

Den 14–18 oktober var GU värd för en workshop inom EU-programmet *Contrast* som arrangerades på Kristineberg Center. Arton forskare från åtta länder träffades för att hitta nya verktyg för mätning av farliga kemikaliers påverkan på marina miljöer.

– Vid gemensamma projekt är det vanligt att träffas på minimöten för att gå igenom resultat. Men under den här veckan hade vi tid att verkligen diskutera, berättar Joachim Sturve, professor i ekotoxikologi.

Bakgrunden till *Contrast* är EU:s marinstrategiska ramdirektiv (MSFD) som innebär att alla EU-länder med kust ska en god miljöstandard och ordentlig miljöövervakning.

– Direktivet anger vad EU-länderna minst ska klara vad gäller vattenkvalitet och tillgång på vatten. Det är dock inte alla länder som gör vad de ska, förklarar Joachim Sturve som är ansvarig för nummer 7 av 8 arbetspaket inom *Contrast*.

Sedan många år tillbaka handlar miljöbevakning vid kusterna i huvudsak om kemisk analys.

– Även om kemanalys är bra så har den sina begränsningar. Dels skulle det bli alldeles för dyrt att mäta alla de tusentals kemikalier vi släpper ut så istället får man koncentrera sig på några få. Dels

är det också svårt att avgöra vad en giftig substans får för effekt i kombination med andra kemikalier eller i en speciell miljö. En forskare kan mäta upp en oroande hög halt av ett ämne, sedan visar det sig att resultatet inte är särskilt relevant i just det område som undersöks.

Ett kompletterande sätt att mäta en kemikalies skadlighet är att undersöka biologiska effekter på individer i en viss population, exempelvis biokemiska eller fysiologiska förändringar, så kallade biomarkörer. Dessa effekter kan sedan också konfirmeras genom laboratorieexperiment där organismerna exponeras för samma kemiska ämnen i kontrollerade miljöer, berättar Joachim Sturve.

– Självt forskar jag i huvudsak på fisk men det finns flera andra intressanta

Kurs i provtagning på fisk.

undersökningsområden. Ett exempel, som min kollega Ingela Dahllöf ägnar sig åt, är meiofaunan i sediment, alltså ryggradslösa organismer som är större än bakterier men för små för att ses med blotta ögat. I en frisk marin miljö kan meiofaunan vara förvånansvärt rik medan den är mycket fattigare i förorenade områden. Det finns flera fördelar med att studera sediment, bland annat att de varken påverkas av väder eller vind samt att prover lätt kan tas in på labbet för undersökning.

Ett syfte med Contrast är att ta fram skarpa rekommendationer för marin miljöbevakning, exempelvis för Oskar-konventionen som värnar miljön i Nordostatlanten och för Helcom-konventionen som ska skydda miljön i Östersjön, förklarar Joachim Sturve.

- Ett problem är att forskare i olika EU-länder undersöker olika arter av exempelvis fisk. Men för att få bra, jämförbara data måste förstås alla göra på samma sätt. En metod är så kallade ring-

test. Det innebär att ett referensinstitut skickar identiska prover för analys av specifika parametrar till ett antal laboratorier; testet fungerar om alla labb får samma resultat. Just att skapa den typen av tester är en av huvuduppgifterna för arbetspaket 7. En annan är att ta fram en mall för framtida strategier när det gäller marin miljöbevakning.

Contrast är ett samarbete mellan forskare vid tio institutioner i åtta länder, förutom Sverige också Belgien, Frankrike, Italien, Grekland, Norge, Spanien och Storbritannien. Workshopen i oktober blev därför ett väldigt internationellt möte som också innehöll praktiskt arbete på labb, bland annat provtagning av fisk och sediment, förklarar Joachim Sturve.

- När man samarbetar i ett projekt har man ofta ganska korta möten som mest går ut på att presentera resultat, och det är förstås viktigt. Men att någon gång emellanåt också få tid att samtala, utbyta erfarenheter och göra saker tillsammans är oerhört värdefullt. När jag planerade workshopen såg jag därför till att ha ett ganska fluffigt schema så att deltagarna också skulle hinna med annat; bland annat åt vi middag tillsammans på kvällen och hade också tid för annat umgänge.

Nästa workshop kommer att hållas i Murcia, Spanien.

Text: **Eva Lundgren**
Foto: **Johan Wingborg**

»Men för att få bra, jämförbara data, måste förstås alla göra på samma sätt.«

JOACHIM STURVE

Fakta: *Contrast* är ett EU-finansierat projekt som syftar till att öka förståelsen för hur kemikalier skadar organismer i havet, och därigenom kunna förbättra skyddet av marina ekosystem och biologisk mångfald. Projektet innebär ett samarbete mellan institutioner i Belgien, Frankrike, Italien, Grekland, Norge, Spanien, Storbritannien och Sverige (Institutionen för biologi och miljövetenskap, GU).

Filmälskande akademisk ledare

Efter närmare 14 år som Handelshögskolans dekan har Per Cramér äntligen en kalender som inte är full med möten. Särskilt tom är den dock inte heller: bland annat är han engagerad i *Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa*, styrgruppsordförande för Jonsereds herrgård samt för Tjärnö marina laboratorium och dessutom på gång med ett nytt forskningsprojekt.

Därutöver sitter han i styrelsen för Göteborg Filmfestival.

Där har han suttit sedan 1980, året efter att filmfestivalen startade.

- Jag har följt festivalens utveckling från en altruistisk verksamhet vid Göteborgs studenters filmstudio till den kulturinstitution den är idag. Jag har alltid brunnit för festivalprogrammet och dess seminarier som ska reflektera det senaste årets händelser inom filmindustrin men

också fungera som spegel för samhällsutvecklingen.

Digitaliseringen har inneburit en revolutionär utveckling för filmmediet, påpekar Per Cramér.

- Den glamorösa filmstudio är ett minne blott, nu är det främst snabbare produktioner från företag som HBO och Netflix som gäller. Detta har på ett radikalt sätt ökat utbudet av rörliga bilder som är lätt åtkomliga i tv-soffan. Frågan är om den samhällsgranskande kvalitetsfilmen, som ofta skapas i Europa med delvis offentlig finansiering, kommer att klara konkurrensen från en allt stakare kommersiell underhållningsindustri.

Att gå från ett 14-årigt fullspäckt schema till att ganska mycket själv få bestämma över sin tid kräver en viss omställningsperiod, förklarar Per Cramér.

- Jag har fullt förtroende för att den nya ledning som tagit över Handelshögskolan kommer att fortsätta utveckla verksamheten. Vi är ju en av enbart cirka 110 handelshögskolor i världen som är Triple Crown-ackrediterade, en internationell kvalitetsstämpel som jag är överty-

gad om att vi kommer att behålla.

Till de nya uppgifter Per Cramér fått, hör att leda den samverkansgrupp - bestående av dekanerna för Handelshögskolan, Sahlgrenska akademien, Samhällsvetenskapliga fakulteten och Utbildningsvetenskapliga fakulteten - som arbetar med *Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa*.

- **Den person vi** söker ska vara stark i sin disciplin men också en miljöbyggare, som kan skapa ett tvärvetenskapligt sammanhang och samtidigt verka lokalt och internationellt över olika gränser. Professuren, som har möjliggjorts genom en donation från Carl Bennet i samband med drottningens 80-årsdag, ger en unik möjlighet för GU att verkligen bidra till kunskapsutvecklingen inom ett viktigt område. Med professuren som nav, är ambitionen att bygga en bred fakultetsövergripande forskningsmiljö. Under ett rundabordsamtal, som innebar första steget mot inrättandet av professuren, deltog drottningen med många värdefulla

Per Cramér hör till de filmentusiaster som 1995 köpte en stol för att rädda biograf Draken.

»En av Handelshögskolans viktigaste uppgifter är därför att lära dessa studenter att med makt följer ansvar.«

PER CRAMÉR

synpunkter, och representanter för WHO, Unicef, UNHCR, regionen och staden visade aktivt intresse för satsningen.

Ungas psykiska hälsa är ett eftersatt forskningsområde. Det har idag en akut global relevans i såväl stabila ekonomiskt utvecklade demokratier som i stater med stora politiska och ekonomiska utmaningar, konstaterar Per Cramér.

– **De destruktiva konflikterna** i bland annat Ukraina, Mellanöstern och Sudan riskerar att få omfattande konsekvenser för den unga generationen. Det räcker inte att vara reaktiv och försöka åtgärda de problem som redan finns, vi måste också undersöka vad som skapar god mental hälsa – där några nyckelbegrepp

är tillit och hopp. Om vi inte klarar av att på ett omdömesgillt sätt stötta utsatta ungdomar riskerar vi att förlora energin och dådkraften hos den generation som ska forma framtidens samhälle.

Forskning spelar en väsentlig roll för de stora samhällsfrågorna, betonar Per Cramér.

– När jag tillträdde som dekan var Handelshögskolan något av en yrkeshögskola med starkt fokus på undervisning. Men för att skapa en riktigt god utbildning, som för över ny kunskap till nästa generation, är forskningsanknytning avgörande. Vi har arbetat hårt på att expandera forskningsdelen som idag finansieras till 60 procent av externa anslag. Det är mycket positivt men innebär också ett risktagande. På aggregerad nivå klarar vi det externa beroendet men för enskilda forskningsmiljöer kan ett bidragsavslag innebära nedlagd verksamhet.

Ändå är det utbildningarna som utgör Handelshögskolans mest betydelsefulla bidrag till samhället, menar Per Cramér.

– Vi utbildar morgondagens företagsledare, ekonomer, domare och advokater, alltså personer med stor makt. En av Handelshögskolans viktigaste uppgifter är därför att lära dessa studenter att med makt följer ansvar, inte bara för den egna situationen, utan även för de organisationer där de verkar samt för samhället i stort. Det är också skälet till att våra utbildningar har ett så tydligt hållbarhetsperspektiv.

I höstas hölls ett seminarium i Vasaparken om Israel-Palestina konflikten. Att arrangera den typen av möten, där komplexa frågor diskuteras av forskare som är överens om saksfrågan men ändå gör olika bedömning, hör till universitetets viktigaste uppgifter, förklarar Per Cramér.

– Jonseredsverksamheten, som jag är ny styrgruppsordförande för, var arrangör för evenemanget. Just detta samtal är ett exempel på vad Jonseredsseminarierna kan handla om när de nu flyttar in till stan. GU kommer nämligen att säga upp kontraktet med Partillebo, som äger Jonsereds herrgård, men ändå fortsätta samarbetet. Vi vill helt enkelt använda stadens möjligheter mer kreativt och kanske ha samtal om biologisk mångfald i Trädgårdsföreningens palmhus, större sammankomster i Malmstensalen och samtidigt fortsätta med kammarmusikarrangemang i herrgården.

Israel-Palestinaseminarier aktualiserade också frågan om universitetets roll i en polariserad värld.

– Anställda och studenter har ett ansvar att vara med i debatten men jag men-

ar bestämt att universitetet som institution inte ska bedriva utrikespolitik eller ta ställning i olika frågor. Det är också viktigt att även vid geopolitiska spänningar upprätthålla akademiska samarbeten. Som tidigare ordförande för Nordic Centre Fudan blev jag exempelvis medveten om vikten av ett fönster öppet mot Kina för att förstå vad som händer där, men också för att ge kinesiska kollegor den säkerhetsventil som ett internationellt samarbete kan innebära. Akademisk samverkan även med kollegor och institutioner i odemokratiska länder är av stor vikt, men det får aldrig innebära att vi gör avkall på grundläggande akademiska värden.

För 13 år sedan hade Per Cramér ett möte med staden, Trafikverket och Akademiska Hus om en ny byggnad med en ingång till Västlänkens station i Haga.

– Sedan dess har bygget inneburit beklagansvärda förseningar. Men när nybyggnaden med en entré till station Haga väl blir klar kommer den att få stor betydelse, inte bara för Handelshögskolan, utan också för Samhällsvetenskapliga fakulteten, Pedagogen och de 14 000 studenter som är aktiva i området. För en stad som lider av kronisk brist på studentbostäder blir det värdefullt att en student kommer att kunna bo i Alingsås eller Kungsbacka och på 20 minuter befinna sig vid sin fakultet. För Handelshögskolan innebär nybyggnaden en möjlighet att skapa en campusmiljö i den internationella framkanten som är så spännande och livfull att både medarbetare och studenter kommer att vara närvarande, inte för att de måste, utan av lust.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

Per Cramér

Aktuell: Slutade vid halvårsskiftet som dekan vid Handelshögskolan, ordförande för samverkansgrupp som arbetar med Drottning Silvias professur i global barn- och ungdomshälsa med inriktning mot psykisk hälsa, styrgruppsordförande för Jonsereds herrgård och Tjärnö marina laboratorium, ansvarig för projektet Rättsliga förutsättningar för beredskap, ledamot av Kungliga Vetenskaps- och Vitterhetssamhället i Göteborg samt vice ordförande i styrelsen för Sveriges lantbruksuniversitet.

Familj: Fru, två barn och fyra barnbarn.

Bor: Karingberget.

Intressen: Engagemang i samhällsutvecklingen, ivrig konsument av film och andra kulturyttringar samt ett aktivt friluftsliv.

Språkets betydelse för fysik

Ämnes- och språkkunskaper behöver utvecklas tillsammans, menar Camilla Håkansson.

– Att språkligt kunna uttrycka de kunskaper vi har, är en viktig del i att äga kunskaperna, säger Camilla Håkansson. Hon är nybliven doktor i svenska som andraspråk och hennes avhandling handlar om hur ämneslitteracitet och ämneskunskaper hänger samman.

Ämneslitteracitet, alltså förmågan att läsa, skriva och kommunicera inom olika skolämnen, hänger nära samman med en elevs allmänna språkutveckling, förklarar Camilla Håkansson.

– Inom exempelvis de naturvetenskapliga ämnena läggs fokus på själva det kunskapsstoff som ska läras ut, vilket inte är så konstigt. Men för att verkligen kunna sätta sig in i ett ämne måste man också kunna hantera ämnets språk. Det är viktigt för alla elever men är en extra utmaning för dem med ett annat modersmål som ju samtidigt måste utveckla ett vardagsspråk på svenska.

Vid den skola som är utgångspunkt för Camilla Håkanssons avhandling har cirka 70 procent av eleverna en flerspråkig bakgrund. Sedan ett antal år tillbaka är skolan engagerad i ett fortbildningsprojekt som innebär ökad samverkan mellan olika ämnen.

– Under den tid jag samlade in data pågick ett samarbete i årskurs 9 mellan

fysikläraren och läraren i svenska som andraspråk. En del av samarbetet handlade om att med hjälp av naturvetenskapliga begrepp lära sig argumentera för eller emot kärnkraft.

Det innebar bland annat att fysikläraren under en lektion lyfte fram det begreppstunga och koncentrerade språk som används inom fysik. Samtidigt fokuserade svenskläraren i sina lektioner på texternas makrostruktur, som att de ska bestå av inledning, argument och motargument samt avslutning.

– Det syntes tydligt i de texter eleverna senare skrev att de lärt sig av den explicita undervisning som lärarna gett, både vad gäller att använda naturvetenskapliga resonemang och att strukturera texterna. Sådant är lärarna ägnat mindre tid åt, som texternas mesostruktur, exempelvis att skriva stycken som innehållsmässigt hänger ihop, klarade eleverna sämre. Alla elever, men särskilt de flerspråkiga, behöver alltså tydlig undervisning i hur språk och ämneskunskaper hänger samman. Att detta är viktigt visas också av att förmågan att formulera naturvetenskapliga resonemang är något som prövas i det nationella provet i fysik.

Som universitetsadjunkt på GU möter Camilla Håkansson främst studenter på lärarprogrammen. Där skulle behövas ett större fokus på språkkunskaper, menar hon.

– Språk är inte är något som enkelt kan avhandlas under en viss lektion, och sedan är man klar med det, utan ämnes- och språkkunskaper behöver utvecklas tillsammans. Lärare som har förmåga att skifta mellan språkliga och ämnesmässiga aspekter av ett ämne, vare sig det handlar om något teoretiskt eller om slöjd eller bild, kan skapa en mer effektiv inlärningsmiljö för eleverna.

De teori- och analysverktyg Camilla Håkansson använt – systemisk-funktionell lingvistik (SFL) samt Legitimation Code Theory (LCT) – skulle kunna utvecklas vidare, menar hon.

– Det vore roligt att skapa didaktiska verktyg för integrering av språk- och ämneskunskaper som går att använda ute i skolorna; jag vill ju att min forskning ska göra konkret nytta.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

Camilla Håkanssons avhandling

Språkkunskaper och kunskaps-språk. Ämneslitteracitet i ämnesprov, undervisning och elevtexter inom svenska som andraspråk och fysik försvarades den 25 oktober.

Avhandlingen består av tre delstudier: 1 om nationella ämnesprov, 2 om undervisning och 3 om elevernas texter.

Länk till avhandlingen: <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/81989>.

Bli en mathjälte!

Den 3 december var det dags för *The Value of Grassroots Initiatives for Sustainability Exhibition* på Handelshögskolan. Intresserade matraddare, miljöhjältar och medmänniskor, inom och utom universitetet, var välkomna att lyssna på föreläsningar, titta på utställningen samt njuta av mat och bakverk som räddats från att hamna på sotpipen.

– När jag åker för att hämta varor i något av de bagerier vi har avtal med kan jag en vanlig måndag få med mig hela fyra soppsår med bröd som annars hade kastats. Det är ju helt galet, säger Patrik Zapata, professor i offentlig förvaltning. Han är en av initiativtagarna till *Solikyl* som startade 2022 och drivs av medarbetare och studenter vid Handelshögskolan och Samhällsvetenskapliga fakulteten. Det handlar om att rädda mat, som är fullt ätbar men som av någon anledning skulle ha kastats.

– Rörelsen *Solidariskt kylskåp* är global där hanteringen av matsvinnet bara är en del, förklarar Patrik Zapata. Det är också ett sätt att motverka fördomar, som att man måste vara fattig för att äta mat som är gratis och som butikerna ratat. Istället är ju den som tar ansvar för att inte låta goda och näringsrika varor gå till spillo ett föredöme.

Men rörelsen handlar om annat också, som att få människor att mötas eller helt enkelt bli glada.

– En student som fått med sig en påse med 5 kilo potatis måste ju göra något med den. Det blir en hel del rätter att tillaga i studentkorridoren, kanske tillsammans med andra.

I början höll *Solidariskt kylskåp* öppet en gång i veckan i Handelshögskolans lokaler. På senare tid har det istället blivit en gång i månaden, berättar Patrik Zapata.

– Att jobba med matsvinn kräver en del arbete. Det handlar om att hämta maten vid de olika butiker vi har avtal med och sedan organisera volontärer, ofta studenter, som delar ut den. Men trots att vi varje gång har mängder med mat går allting åt.

María José Zapata Campos menar att universitetet kan fungera som föredömen när det gäller hållbarhet.

»Det handlar om att motarbeta negativa föreställningar om sådant som är gratis men också om att underlätta för olika grupper att mötas.«

MARÍA JOSÉ ZAPATA CAMPOS

Tillsammans med *Solidariskt kylskåp* var projektet *Circular grassroots innovations for sustainable and inclusive urban transition* arrangör för utställningen den 3 december.

Projektet är ett samarbete mellan lärosäten i Göteborg, Amsterdam, Barcelona och Nantes, samt med lokala kommuner och andra aktörer, berättar María José Zapata Campos, docent i företagsekonomi.

– Vi undersöker de möjligheter och utmaningar som urbana, cirkulära gräsrotsrörelser möter och fokuserar på tre områden: vilket fysiskt utrymme rörelserna kan ta, deras samverkan med bland annat myndigheter och med andra gräsrotsrötter, samt skalbarhet, alltså möjligheten för rörelserna att växa och blomma.

Just *Solidariskt kylskåp* är ett intressant exempel på gräsrotsrörelser, menar María José Zapata Campos.

– Det handlar om att motarbeta negativa föreställningar om sådant som är gratis men också om att underlätta för olika grupper att mötas. Den som kommer när *Solidariskt kylskåp* har öppet kan vara en professor eller en hemlös, men alla är matraddare och miljöhjältar. Universitetet är en viktig normsättare som kan agera föredöme och skynda på förändringar!

Utställningen är gjord av designern Anna Zsófia Póka och kommer att vandra vidare, bland annat till Samhällsvetenskapliga fakulteten på Sprängkullsgatan, Pedagoggen och HDK-Valand.

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

➔ **Fakta:** Projektet *Circular grassroots innovations for sustainable and inclusive urban transition* syftar till att undersöka utmaningar och möjligheter för cirkulära gräsrotsinnovationer inom hållbarhet och inkludering att verka i städer. Forskare från sex lärosäten i Amsterdam, Barcelona, Nantes and Göteborg samarbetar tillsammans med stadernas gräsrotsorganisationer, lokala kommuner samt andra aktörer. Projektet finansieras av EU och Formas.

Solidariskt kylskåp är en global rörelse som arbetar mot matsvinn. Handelshögskolans solidariska kylskåp innebär samverkan med studentkåren och föreningen Handels Students for Sustainability samt personal. Mer information: <https://solikyl.se/>.

AI OCH KONST

När Vombsjön började prata

Under *Biosfärfestivalen* vid Vombsjön öster om Lund placerar några konstnärer ut en låda, täckt med sand och försedd med sensorer.

När en biokommunikationsforskare undersöker lådan upptäcker hon ett intrikat mönster i sanden samtidigt som hon hör ett lågt hummande.

Sjön har börjat prata.

Det handlar om *Vattenjagen*, ett projekt finansierat av Vinnova med syftet att gestalta framtidens hållbara lösningar när det gäller tillgång på vatten.

Bakom projektet står bland annat Studio Alight AB, alltså Samantha Hookway, designer och forskare på HDK-Valand, samt Fredrik Garnej, konstnär och ingenjör.

- Projektet går ut på att skapa empati för naturen, i detta fall Vombsjön, genom att framkalla en känsla av landskapet som en levande varelse, berättar Samantha Hookway.

En inspirationskälla är Whanganui-floden i Nya Zeeland som 2017 blev erkänd som ett levande väsen med egna juridiska rättigheter. För att åstadkomma en liknande känsla för Vombsjön har gruppen tagit fram en massa data, som pH-värde, djurliv, växter, mikroorganismer, mineraler och andra fakta. Tillsammans med olika mänskliga naturbeskrivningar, som poesi och berättelser, har datan matats in i ett AI-verktyg som forskarna samarbetar med.

Samarbetar?

- **Ja, man kan säga** att AI:n fungerar som en samtalspartner som hjälper oss fantisera mycket snabbare än om vi bara hade diskuterat med varandra, förklarar Fredrik Garnej.

- Tankar som tidigare hade krävt ett svåruppnått flow-tillstånd har vi nu fått

»Projektet går ut på att skapa empati för naturen, i detta fall Vombsjön«

SAMANTHA HOOKWAY

snabbare, berättar Samantha Hookway.

Som kommunikationsmedium har gruppen tillverkat en låda som de fyllt med sand och vatten och försedd med sensorer. Lådan står vinklad lite uppåt så att vattnet samlats vid nederkanten. Med en fjäder kan man skriva eller rita något i den våta sanden och sedan vicka lådan uppåt så att vattnet sköljer över sanden och utplånar det nedskrivna. Snart framträder ett svar i sanden.

- Under *Biosfärfestivalen*, ett event som pågick 7-15 september i Lund, Eslöv och Sjöbo, testade vi prototypen för en publik. Det var väldigt spännande att se besökarna skriva i lådan och sedan

fascineras av hur sjön svarade, berättar Samantha Hookway.

Kring prototypen har Studio Alight AB också skapat en hel berättelse där den fiktiva forskaren så småningom lär sig prata med Vombsjön. I en podd kan man följa forskarens tankar genom flera decennier, berättar Fredrik Garnej.

- **Om vi inte hade** samarbetat med AI-verktyget hade vi behövt en studio, en röstskådespelare, en manusskrivare och mycket mer, vilket hade kostat både tid och pengar. Nu har AI:n hjälpt oss med allt detta, och inte minst stöttat mig, som är uppläsare, så att min engelska röstklon blivit mer uttrycksfull än min röst vanligen är.

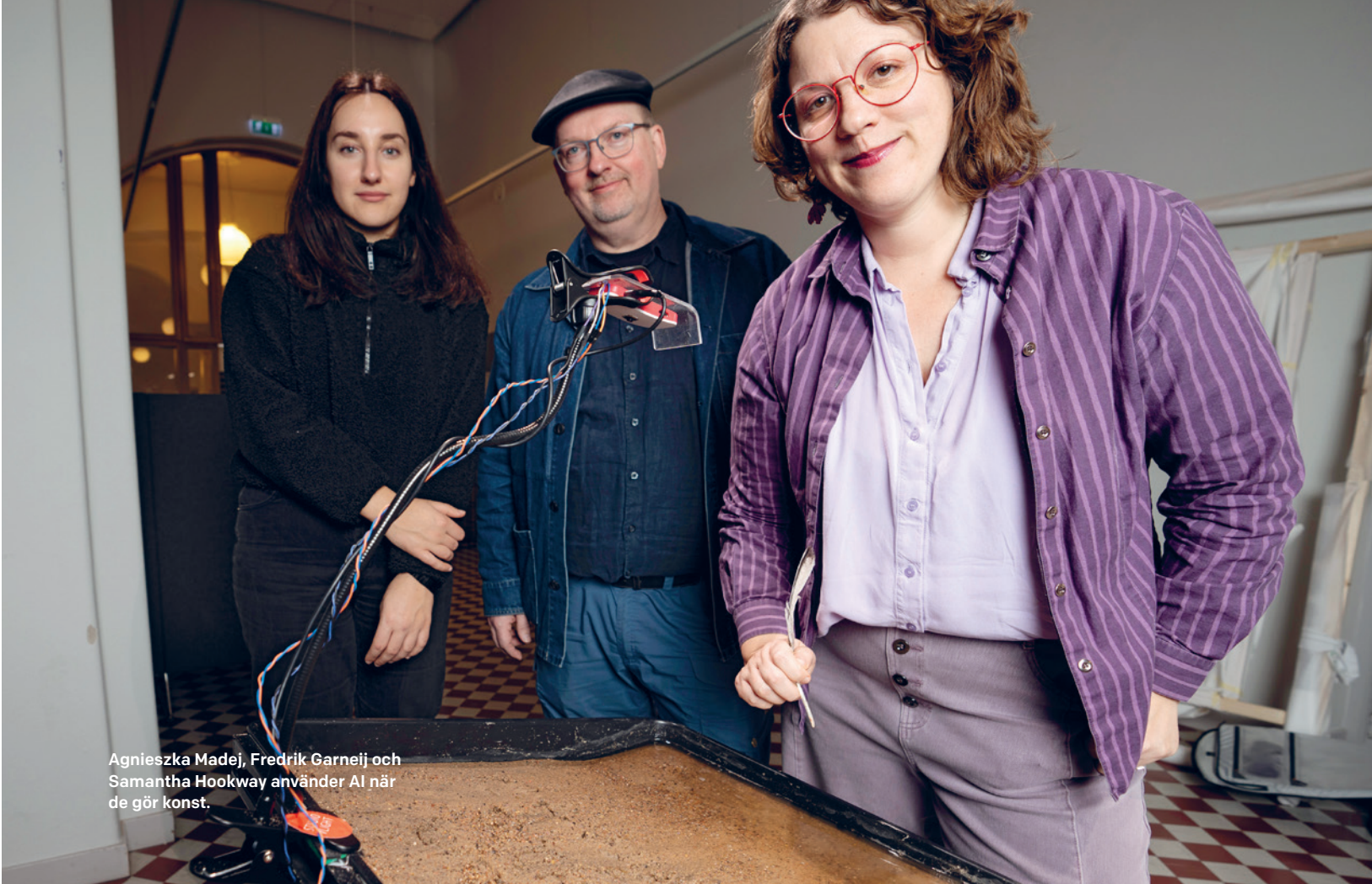
Vattenjagen kommer att visas på Universeum i januari. Men det är inte första gången Studio Alight AB samarbetar med ett AI-verktyg för att göra konst. *Lagrymden*, som visades i en utställning 2019, är exempelvis ett projekt som utgår från Sveriges rikets lag, berättar Samantha Hookway.

- Det är en sorts visualisering av de samband som finns mellan olika paragrafer, där lagarna uttrycks som punkter i en rymd. Man kan ange den paragraf man är intresserad av, kanske miljöbalken kapitel 17, och sedan klicka på punkter i närheten och hamna på en förordning om deponering av avfall eller om geologisk lagring av koldioxid.

Ett annat projekt, som gruppen bland annat visade under Venedigbiennalen 2018, heter *Prior Art Automaton*. Det handlar om en installation där en skrivare placerad på en hög ställning oavbrutet spottar ut nya patentansökningar som tagits fram med hjälp av en AI.

Använd som en samtalspartner eller hjälpreda kan ett AI-verktyg fördjupa den kreativa processen, menar Samantha Hookway.

- AI:n kan få oss att börja ana om-

Agnieszka Madej, Fredrik Garnej och Samantha Hookway använder AI när de gör konst.

råden som vi, med våra begränsade hjärnor, knappast hade tänkt ut på egen hand, förklarar hon.

Att en AI skulle kunna ersätta människan är dock en missuppfattning, påpekar Fredrik Garnej.

- AI:n har hjälpt oss resonera och finna rätt ord. Ibland hittar den till och med på ord, som *artware* för den konst vi skapar i samarbete med mjukvaran. AI är ett nytt och väldigt intressant verktyg men det är fortfarande konstnärerna som gör själva jobbet, men som sagt nu med nya verktyg.

Text: **Eva Lundgren** Foto: **Johan Wingborg**

Fakta: *Vattenjagen* är ett project finansierat av Vinnova som påbörjades i maj 2024 och som avslutas med en utställning på Universeum i januari 2025. Projektet genomförs tillsammans med Studio Alight AB (Samantha Hookway, Fredrik Garnej), Point AB (Agnieszka Madej, Markus Lagerkvist, Rasmus Lehnér), Thomas Laurien på HDK-Valand samt Therese Parodi på Kävlingsåns Vattenråd.

Lagrymden är ett annat av studios projekt som går att undersöka här: *Space Of Law* - Studio Alight.

Utsikt över Vombsjön.

Foto: NILS JEPSEN

AI OCH KONST

Autofagi, att ett system äter sig självt, är vad som kan leda till AI-modellernas sammanbrott. Det menar Palle Dahlstedt som ägnat drygt 25 år åt elektroniskt skapande.

– AI-modellernas algoritmer tränas på all den information som finns på internet. En allt större del av den datamängden är idag genererad av AI-verktygen själva. Det kan leda till en allt större likriktning och så småningom till systemens kollaps, eller åtminstone en begränsning av deras förmåga.

Vad är konst? Det är den grundläggande fråga man måste ställa om man vill diskutera artificiell intelligens och dess roll i konstnärligt skapande, menar Palle Dahlstedt. Han är tonsättare, specialiserad på elektronisk musik, samt professor i interaktionsdesign. Hans perspektiv på AI:s betydelse för konstnärlig verksamhet är ovanligt långt: redan 2004 disputerade han på en avhandling om evolutionära algoritmer som kreativa verktyg för tonsättare.

– Från att ett fåtal personer intresserat sig för området för bara kanske femton år sedan har intresset för AI-kreativitet exploderat på senare tid. Numera föreläser jag ständigt om ämnet och medierna hör ofta av sig för att jag ska kommentera utvecklingen. Mycket av det jag säger nu påpekade jag redan för tjugo år sedan.

Varifrån kommer den information som krävs för en skapande process? Det är en annan fråga man måste fundera över om man vill diskutera AI, menar Palle Dahlstedt.

– Svaret är att informationen kommer från allting som har med processen att göra. Varje verktyg jag använder har någon form av influens-agens som bidrar till verket. Exempelvis ett piano har ganska liten egenagens men påverkar ändå mitt arbete, som vilka toner jag kan spela. Också mina händer har betydelse, bland annat för hur stort omfång jag klarar av eller hur fort jag kan spela. Till detta kommer mina erfarenheter och min skolning; även om jag inte tillämpar alla

AI-system på gränsen till sammanbrott

de regler jag lärt mig är jag ändå påverkad av dem.

Ett generativt AI-verktyg, exempelvis Chat GPT, Midjourney eller Dall-e, har extremt stor sådan agens; dess information kommer ju från hela internet.

– De fem ord jag kanske skriver i min prompt, alltså min instruktion till verktyget, innebär en försvinnande liten insats från mig jämfört med det AI-modellen bidrar med. Allt jag gör är dessutom att skriva några ord, och om du skriver samma ord blir resultatet snarlikt.

Det är lätt att bli fascinerad av allt det material en AI kan producera på nästan ingen tid alls, medger Palle Dahlstedt.

– Men när den första entusiasmen lagt

»Svaret är att informationen kommer från allting som har med processen att göra«

PALLE DAHLSTEDT

sig brukar man bli ganska uttråkad; man får ju bara mer av samma hela tiden. Den framstående AI-filosofen Margaret Boden har påpekat att det finns två sorters kreativitet: den personliga, där man skapar sådant som är nytt för en själv, och den historiska, som innebär framställande av sådant som är nytt också för andra. Det är den personliga kreativiteten som en AI kan hjälpa till med, alltså att

Palle Dahlstedt menar att AI kan användas inom konstnärligt arbete men inte som genväg.

skapa exempelvis en bild som ligger utom räckhåll för vad jag själv skulle kunna åstadkomma. Den historiska kreativiteten, som att uppfinna kubismen eller atonal musik, är AI:n däremot inte så bra på. I alla fall inte än.

Ytterligare en fråga att ställa sig är vad generativ AI egentligen är - och inte är.

- En AI-modell är inget annat än en oinspirerad mixer. Allt som kommer ut har funnits någon annanstans. Det är dessutom en mixer som saknar sinne för estetik. Dess enda norm är att göra mer av det som är vanligt. Sådant som bara förekommer någon enstaka gång bryr den sig inte mycket om; just det som en konstnär genom stora ansträngningar försöker

komma åt är det som AI:n ratar.

Den 7 november uppgav auktionsbyrån Sotheby's att de sålt världens första konstverk som, med hjälp av AI, gjorts av en humanoid robot. *A.I. God. Portrait of Alan Turing* gick för 1 miljon dollar.

Men att porträttet är AI-genererat stämmer inte särskilt bra.

- Bakom skapandet av bilden finns mängder med mänsklig agens. Det handlar för det första om att överhuvudtaget komma på idén att skapa ett informationssystem som efterliknar naturliga neuroner, och sedan att skapa en specifik implementation för detta syfte. Sedan måste någon välja de bilder som AI:n ska tränas på; material som kan verka stötande, oetiskt eller politiskt kontrovers-

siellt tas bort. Också finjusteringar måste göras eftersom internet ger en ganska skev bild av världen: västerländska män är exempelvis starkt överrepresenterade. När en konstnär sedan promptar AI:n väljer hen inte bara första bästa bild utan fortsätter prompta tills hen hittar det förslag som passar ett visst syfte, i detta fall vad jag skulle kalla ett kommersiellt jippo. Så att verket skulle vara gjort av en AI är bara en liten del av sanningen.

Palle Dahlstedt menar dock inte att det måste vara fel att använda AI-verktyg i sitt skapande.

- Allt skapande är en process där verket mödosamt mejslas fram av konstnären. Det kan handla om att först få en vag idé i huvudet. Genom att lyssna, titta, vända och vrida på materialet påbörjas en process som innehåller tusentals val och beslut, som ibland går fel, ibland går åt ett annat håll än vad som var tänkt från början, eller som förändras av något man råkar se eller höra. I en sådan process kan olika verktyg ha stor betydelse, även en AI. Det är när AI:n används som en genväg för att hoppa över den skapande processen som resultatet blir ointressant. En viktig kvalitet hos ett konstverk kan vara att det kan berätta om sin egen tillblivelse, vilket ger ett djup och en komplexitet åt verket.

Hur kommer då AI-modellerna att utvecklas i framtiden? Palle Dahlstedt är inte särskilt optimistisk.

- Eftersom AI-verktygen idag tränas på nästan all information som finns på internet, och allt mer av det nya material som tillförs är sådant AI:n mixat ihop själv, kan det bli ett slags rundgång i systemet. Det nya materialet börjar tunnas ut, det ovanliga blir alltmer ovanligt och den mest upprepede informationen upprepas ännu mer, samtidigt som systemets egna artefakter förstärks. Till slut kommer det inte att finnas någon meningsfull information kvar - vilket kan leda till att en AI-modell kollapsar. Färsk mänsklig information måste tillsättas kontinuerligt för att motverka detta, men vi producerar kanske inte tillräckligt. Jag tror att detta kan sätta en gräns för systemets förmåga på sikt.

Text: **Eva Lundgren**

Foto: **Johan Wingborg**

BiG firar tio år

■ **Det tvärvetenskapliga nätverket** Barnkulturforskning i Göteborg (BiG) firar 10 år. BiG är en mötesplats för bland annat pedagoger, barn- och ungdomsvetare, konstvetare och etnologer om frågor som rör barn- och ungdomskultur. Firade gjorde man med ett symposium på Humanisten den 21 november.

Forskar Grand Prix under Vetenskapsfestivalen

■ **Under Vetenskapsfestivalen** i april 2025 kommer GU och Chalmers att arrangera en av del tävlingarna i Forskar Grand Prix, Sveriges största tävling i forskningskommunikation. Deltävlingen hålls på restaurang Contrast nära Järntorget.

Regler: Deltagaren presenterar sin forskning på max 4 minuter, antingen på svenska eller engelska. Rekvisita och presentationsverktyg som Powerpoint är tillåtet. Inför tävlingen kommer det att erbjudas ett antal coachningstillfällen.

Publiken har möjlighet att rösta genom Mentimeter. Vinnaren bjuds in till finalen i Stockholm i november 2025 och har chans att vinna 20 000 kronor. Ansökan skickas senast 3 februari.

Mer information:
Jonas Martinsson
jonas.martinsson@gu.se
Virginia de Luca Patriksson
virginia.deluca.patriksson@chalmers.se.

16 GU-forskare på topplistan

■ **På årets** Clarivate Analytics-lista 2024 över världens mest citerade forskare finns tre nya namn, knutna till GU: Thomas Karikari, Erik Kristiansson och Henrik Zetterberg.

Totalt är 16 GU-forskare med på listan: Alexandre Antonelli, Nicholas J. Ashton, Johan Bengtsson-Palme, Deliang Chen, Gunnar C. Hansson, Malin E.V. Johansson, Petia Kovatcheva-Datchary, Erik Kristiansson, Henrik R. Nilsson och Valentina Tremaroli (ämnesövergripande områden) Fredrik Bäckhed (mikrobiologi samt molekylärbioologi och genetik), Kaj Blennow, Thomas Karikari, Michael Schöll och Henrik Zetterberg (neurovetenskap och beteende) samt Joakim Larsson (mikrobiologi).

Av världens alla forskare verksamma inom naturvetenskapliga och samhällsvetenskapliga ämnen är det bara 1 av 1 000 som inkluderas på listan, totalt drygt 6 600 forskare.

Henrik Nilsson

Valentina Tremaroli

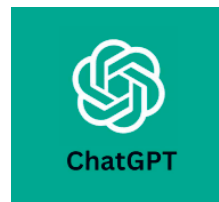

Malin E. V. Johansson

Alexandre Antonelli

Nu kan du beställa Chat GPT Edu

■ **Som första** universitet i Sverige tecknade GU i somras ett avtal kring Chat GPT Edu, en specialanpassad version av Chat GPT som är utvecklad för lärosä-

ten. Den säkerställer att all information som matas in i verktyget skyddas och inte används utanför universitetet.

Chat GPT Edu erbjuder stöd för översättning, grammatisk korrigerande och skapande eller bearbetning av texter. Den kan också skapa bilder med specifika motiv och stilar samt visualisera idéer eller data. Modellen kan också analysera text, bild och data, exempelvis lyfta fram insikter ur en text, beskriva vad som visas på en bild eller utföra databearbetning.

Chat GPT Edu har också funktionen "anpassade GPT:er", där man enkelt kan skapa en skräddarsydd version av modellen. Den kan anpassas för specifika behov, ha en viss ton, innehålla ämnesspecifikt kunskap och lösa uppgifter på ett sätt som passar just dig.

Chat GPT Edu kommer med en kostnad på 140 kronor per användare och månad. Utöver licenser för enskilt bruk går det beställa licenser för ett kurstillfälle för att använda verktyget i undervisningen.

Rundvandring i kommande Konstnärliga

■ **När Konstnärliga fakulteten** arrangerade en fakultetsdag den 18 november fick medarbetarna möjlighet att bekanta sig med Konstnärliga, den nya byggnaden.

Återbruk och återanvändande är en viktig del i konceptet för inredningen. En omfattande inventering har gjorts av de möbler och annan lös inredning som finns i fakultetens nuvarande lokaler.

- Även om det är nya byggnader, så kommer de återbrukade möblerna ta med sig en känsla som redan är er, förklarade Carola Magnusson Boman, inredningsarkitekt på Nyréns arkitektkontor, vid en av dagens presentationer.

Konstnärliga kommer att bestå av två nybyggda huskroppar, ett kubformat hus i hörnet mot Götaplatsen och ett avlångt hus längs med Johannebergsgatan och nuvarande Artisten som byggs om. Under fakultetsdagen fanns det möjlighet att följa med projektledarna Simon Malm och Helena Barwood på rundvandring i Artisten. Intresset var så stort att en extra visning fick sättas in.

Foto: SHUTTERSTOCK

GU på fjärde plats

■ **Klimatstudenterna har släppt** sin årliga Climate Action Ranking som rankar klimatarbetet på Sveriges universitet och högskolor. Rankningen baseras på lärosätenas flygutsläpp, klimatmål, handlingsplaner och måluppfyllelse. I år hamnar Linnéuniversitet på första plats följt av Karolinska Institutet och Örebro universitet. GU halkar ner till fjärde plats i årets ranking. Förra året var GU etta.

Enligt hållbarhetschef Eddi Omrcen beror det troligen på att GU har ökat sina flygresor 2022 till 2023.

I rapporten konstateras: Trots ökad medvetenhet, uppsatta nationella mål och ett Klimatramverk för universitet och högskolor fortsätter utsläppen öka för majoriteten av universiteten, något som ”understryker det akuta behovet av innovativa lösningar och förändringar i akademien”, skriver Klimatstudenterna i sin analys.

GU klättrar på ranking

■ **I årets QS Sustainability Rankings**, som släpptes den 10 december 2024, tar Göteborgs universitet ett stort kliv från plats 73 till 36. Rankningen utgår, liksom THE University Impact Rankings från FN:s globala hållbarhetsmål, och består av nära 80 indikatorer. I indikatorn Environmental Research hamnar GU på plats 12 i världen när det gäller Environmental Sustainability på plats 10. Av svenska lärosäten ligger Lunds universitet och Uppsala universitet före Göteborgs universitet, på plats 3 respektive plats 26.

Utredare Magnus MacHale-Gunnarsson är dock mycket kritisk till den bristfälliga metoden. Samtidigt betonar han värdet av en ranking som fokuserar på hållbarhet.

Fler vägar till arbetslivet

■ **Den 20 november** mottog utbildningsminister Johan Pehrson betänkandet från utredningen *Fler vägar till arbetslivet*. Utredningen föreslår bland annat att gymnasieskolan ska kompletteras med nya yrkesprogram som i första hand vänder sig till elever som inte är behöriga till de nuvarande yrkesprogrammen.

Särskild utredare är Joanna Giota, professor på institutionen för pedagogik och specialpedagogik.

Rektorsval

■ **Två kandidater** återstår inför valet av ny rektor vid Örebro universitet: professorerna Anna-Karin Andershed, Örebro universitet, samt Åke Ingerman, tidigare dekan på Utbildningsvetenskapliga fakulteten, GU.

Valet ska vara klart i januari nästa år och den nye rektorn kommer att tillträda i juli 2025.

Minnesord Gunnar Dahlström (1939–2024)

Den 16 november avled den tidigare akademidirektören Gunnar Dahlström, 85 år gammal. Även om det är länge sedan han arbetade vid universitetet kan vi fortfarande se hans visioner när det gäller Göteborgs universitets hela estetiska uttryck, genom hur huvudbyggnaden i Vasaparken ser ut idag och hur de akademiska högtiderna fortfarande är utformade.

– **Förutom husets** renovering och förbättring var det också utformning av ceremonielet med kåpor, parnass och annat, säger Jörgen Kyle, före detta övermarskalk vid Akademiska högtider, som hade mycket att göra med Gunnar Dahlström.

Det var på 1970-talet som Gunnar Dahlström blev akademidirektör vid Göteborgs universitet. ”Jag var informationschef, akademidirektör respektive chef för rektors kansli. Jag var ansvarig för högtiderna 25-30 år.

Min titel var ”övermarskalk”, berättade Gunnar Dahlström i en intervju 2014.

Han hade ett stort intresse för design och miljö. Under årtionden hade universitetets huvudbyggnad i Vasaparken gått igenom många ombyggnader inomhus. En mängd väggar hade satts upp och rum byggts överallt i de stora salarna och även i hallen. Gunnar Dahlström ville återställa byggnaden i sitt ursprungliga skick och såg till att renoveringar startade.

Försök hade gjorts för att förbättra akustiken i den vackra aulan och säckväv täckte stora delar av väggarna, trots att det inte alls hade hjälpt för att få bättre ljud - och aulans fina målningar var dolda. En stor renovering påbörjades och skador i målningarna lagades. Tolv konservatorer klättrade där i ett år för att återställa aulan i

ursprungligt skick, under 1996-1997. Problemet med dålig akustik kvarstår dock fortfarande.

Gunnar Dahlström deltog även i den arbetsgrupp som skissade på möjligheter att skapa en ny universitetsarena för samtal om angelägna samtidsfrågor. Han var en av de personer som blev avgörande för det praktiska förverkligandet av idéerna kring Jonsereds herrgård. Han hade ett stort trädgårdsintresse, och idén till att restaurera den gamla stilträdgården vid herrgården var hans.

Gunnar Dahlström slutade vid Göteborgs universitet 2000 och blev chef för Göteborgs Stadsmuseum där han arbetade fram till 2005. Han var ledamot av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, och under 2009 var han dess ordförande.

Text: Carina Elmäng

GU Journalen tipsar om julläsning

Böcker att njuta av när tomten gått hem

Hon växte upp i Tsarrysland, flyttade som 16-åring till Finland, engagerade sig för kvinnors rösträtt och kämpade för flickors utbildning.

– Emma Saltzman var en av dessa eldsjälur som säl-lan syns i historieskrivningen men som på ett aktivt sätt bidrog till förra sekelskiftets stora samhällsförändringar. Hon var också min farfars mor och att skriva hennes historia har därför nästan känts som en skyldighet, förklarar Katarina Saltzman som nyligen kommit ut med boken *En röst för frigörelse*.

Bokens huvudperson,

Emma Saltzman (1853–1934) var dotter till en finländsk officerare som under många år tjänstgjorde på olika platser i Ryssland, dit också familjen följde med.

– 1894 började Emma skriva ner sina *Minnen och anteckningar* där hon skildrar sina barndomsår. Bland annat berättar hon den förfärliga historien om sin barnsköterska, Avdotja, som

var livegen tjänare hos ett herrskap men som hamnat hos Emmas familj i samband med sin matmors bortgång. När den familj som såg Avdotja som sin ägodel försökte få henne tillbaka, påstod församlingsprästen att hon dött. På så sätt kunde Avdotja stanna kvar hos Emmas familj. De diskussioner om livegenskap och andra orättvisor som hennes föräldrar deltog i verkar ha påverkat Emmas eget framtida engagemang för samhällsfrågor.

När Emma var 16 år flyttade familjen hem till Finland, närmare bestämt till det gods fadern köpt, Mommila i södra Tavastland. Livet på herrgården berättar hon dock inte om själv. Istället är det äldsta dottern som fortsätter familjens historia i manuskriptet *En släkthistoria*.

– Dottern berättar hur

Emma så småningom gifter sig med en läkare, flyttar till Helsingfors och i rask takt får fem barn. Här levde hon ett borgerligt liv som maka och mor men engagerade sig dessutom i en mängd samhällsfrågor, bland annat för kvinnlig rösträtt, som Finland 1906 var först i Europa att införa. Hon var med i Martharörelsen, som fortfarande finns kvar, i Samfundet Folkhälsan och i Svenska Kvinnoförbundet. Hon var också medlem i det hemliga sällskapet Kvinno-kagalen som kämpade mot

russifieringen av Finland och som smuglade in den förbjudna tidningen *Fria Ord* från Sverige.

Men Emmas liv innehöll också prövningar. Hennes yngsta dotter insjuknade i diabetes och gick bort endast 21 år gammal, berättar Katarina Saltzman.

– Det kan ha varit ett skäl till att Emma inte ville ställa upp som kandidat till enkammarlantdagen 1906, trots att hon blev föreslagen.

Boken *En röst för frigörelse*

bygger på Emma Saltzmanns och hennes dotters texter och brev samt på ytterligare arkivmaterial av olika slag. Den är dessutom författad av en annan mor och dotter. Inga Elgqvist-Saltzman och Katarina Saltzman har tillsammans fördjupat sig i Emmas livshistoria.

– Det har tagit sin tid. Jag har gjort detta på lediga stunder och mamma är nu 95 år. Sedan hon fick en stroke för två år sedan är det jag som suttit vid tangentbordet medan hon läst och kommenterat. Redaktörerna på Svenska Litteratursällskapet i Finland har varit ett fantastiskt stöd. Boken har blivit finare än jag någonsin kunnat föreställa mig!

Fakta: *En röst för frigörelse* handlar om Emma Saltzman (1853–1934) som bland annat var aktiv i den finländska kvinnorörelsen. Boken är skriven av Katarina Saltzman,

universitetslektor i kulturvård, samt Inga Elgqvist-Saltzman, professor, tidigare vid Umeå universitet. Boken är utgiven av Svenska Litteratursällskapet i Finland och Appell förlag i Sverige

Ananas på pizzeran? Somliga gillar det, men inte alla.

– Så är det med digitalisering och så är det med AI: det fungerar utmärkt i vissa sammanhang men inte för alla överallt.

Det förklarar Charlotta Kronblad och Dina Koutsikouri, redaktörer för den nyutkomna boken *Kokbok för digitalisering* som innehåller aptitliga recept på både marängar och på digitalt ledarskap.

Texterna i boken är skrivna av elva samverkansdoktorander vid *Forskarskolan digital förvaltning* som startade hösten 2022. Det handlar om avdelningschefer, IT-strateger, IT-arkitekter och andra medarbetare i främst regioner och kommuner som på halvtid ägnar sig åt forskarstudier, samtidigt som de under den andra halvtiden

fortsätter sina vanliga jobb. Forskarskolan innebär en win-win-situation där doktorandernas projekt ska leda till praktisk nytta för deras organisationer samtidigt som handledarna får insikt i de olika utmaningar som offentliga organisationer brottas med, vilket bidrar till praktiskt relevant forskning. Det berättar Charlotta Kronblad, postdoktor vid institutionen för tillämpad informationsteknologi.

– Att nå ut med sin forskning är dock inte alltid så lätt. Vi ville göra något roligare än att be doktoranderna skriva rapporter som kanske inte blir lästa. Vi kom då att tänka på att digitala algoritmer ofta liknas vid recept för vad man vill att ett system ska göra. Så varför inte skapa en matnyttig receptbok där våra doktorander får koka ner sina erfarenheter i lättsmälta förklaringar och samtidigt bidra med mat- eller kakrecept?

Att boken föreslår recept på digitalisering får dock inte uppfattas som att det skulle finnas en enkel manual som alla kan följa, förtydligar docent Dina Koutsikouri.

– Istället berättar doktoranderna om hur de gjort och vilka insikter de kommit fram till. Inte minst viktigt är att de också delar med sig av tillfällen då något gått snett, vilket förstås också innebär en lärdom.

Trots att elva personer skrivit om sina delvis mycket olika erfarenheter återkommer vissa teman i de flesta texter, berättar Charlotta Kronblad.

– För en lyckad digitalisering krävs uthållighet, mod, engagemang och förmåga att involvera alla medarbetare. Ett bra ledarskap och god kommunikationsförmåga är andra ingredienser men också förmågan att stanna upp, fundera på vad man lärt sig och ställa kritiska frågor; det gäller att skynda lagom fort.

– **Digitalisering får** heller inte bara handla om att garnera

Recept på rådhögt

Att forma framtiden eller bli formad av den.

Ingredienser:

- 1 del strategisk vision
- 1 del ledningsförmåga
- 1 del tillit
- 1 del kultur för förnyelse
- 1 del mod

Instruktion:

1. Säkerställ att ledningen är engagerad och rustad för att navigera i komplexiteter
2. Främja tillit. Sträva efter en kultur som genomsyras av förtroende.
3. Utveckla en atmosfär där förbättring och förnyelse går hand i hand.
4. Stärk anpassningsförmågan.
5. Låt insikt om och arbete för rådhögt finnas på alla nivåer inom organisationen.

Recept på rådhögt räkmackor på rågbröd

4 mackor

Ingredienser:

- 4 skivor rågbröd
- 1kg färska räkor
- 4 ägg
- 1 dl majonnäs
- 1 msk crème fraîche
- 1 msk dijonsenap
- 1 citrussaft (saff och skal av halva)
- 1 avokado
- 1 liten rödlök
- dill
- salt och peppar
- smör
- salladsblad

salladen av den andra citronhalvan

Gör så här:

1. Förbered
 - Koka äggen (8-10 min), svalna och skiva. Hacka rödlök och dill. Skiva avokado.
 - Blanda majonnäs, crème fraîche, dijonsenap, citrussaft och skal, salt och peppar. Vispa i räkor och dill.
 - Rosta och smöra rågbröds-skivorna.
2. Bygg mackan
 - Lägg sallad, avokado, ägg och räkmajonnäs på brödet. Toppa med rödlök och dill.
 - Garnera med citronklyffor och dillvet.

Njut av en smakrik och balanserad, rådhögt räkmacka!

salladen utan den ska smaka gott och vara nyttig också, förklarar Dina Koutsikouri. Därför är det viktigt att fundera över varför man digitaliserar. Den offentliga sektorn är till för medborgarna och den service de får måste ske på ett sätt som fungerar för dem.

Kokboken har faktiskt också en tolfte författare, berättar Charlotta Kronblad.

– En av våra doktorander, Christina Nilsson, instruerade Chat GPT att imitera en samverkansdoktorand som skulle skriva ett kapitel om digitalisering. I övrigt gav vi Chat GPT samma instruktioner som till våra doktorander. På nolltid skapade den ett trovärdigt bidrag; innehållet i den texten är dock påhittat.

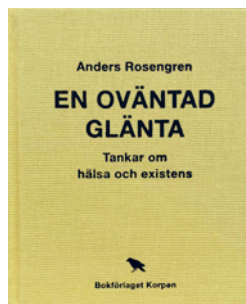
För doktoranderna har kokboken inneburit en viktig övning i forskningskommunikation, berättar Dina Koutsikouri.

– Utmaningen har varit att förklara sin forskning på ett enkelt sätt utan att förlora komplexiteten. Resultatet är en aptitretande bok som förhoppningsvis ger mersmak.

Fakta: Kokbok för digitalisering: Recept från offentlig sektor innehåller recept, både på digitalisering och på mat och bakverk. Texterna är skrivna av följande samverkansdoktorander vid Forskarskolan digital förvaltning: Antonio Molin, Carl Heath, Christina Nilsson, Jessica Nordlander, Kristian Norling, Leman Isik, Mäjt Wik, Malin Tinjan, Per Persson, Petra Sintorn samt Robert Åhlén – också Chat GPT

medverkar. Epilogen är författad av Johan Magnusson, professor i informatik, och bokens redaktörer är postdoktor Charlotta Kronblad och docent Dina Koutsikouri, institutionen för tillämpad informationsteknologi.

Förlaget är Adda AB.

”Det finns mitt i skogen en oväntad glänta som bara kan hittas av den som gått vilse.” Så inleds en av Tomas Tranströmers mest älskade dikter: *En oväntad glänta*. Det är också titeln på en ny bok av Anders Rosengren. Boken handlar om existentiell hälsa och tar sin utgångspunkt i poesi.

Att äta mer grönt, sluta röka och dra ner på alkoholen är goda råd som en patient kan få från sin läkare. Det handlar om att minska midjemåttet och om att få ner värdena på blodtryck, blodfetter och blodsocker. Men handlar hälsa enbart om att gå ner i vikt?

– Inom sjukvården fokuserar vi ofta på faktorer som går att mäta och delar in patienterna i grupper, där den ena behöver en dietist, den andra en sjukgymnast och den tredje en psykolog. Och

självlklart är det viktigt att på bästa sätt mäta det vi kan mäta och att anlita experter inom olika områden. Men för att få en nyanserad helhetsbild av patienten behöver vi också bli mer ödmjuka inför det omätbara.

Det säger Anders Rosengren, läkare och professor i molekylär medicin, som precis kommit ut med *En oväntad glänta*, en bok om existentiell hälsa. Främst Tomas Tranströmer, men också andra poeter, fungerar där som författarens följeslagare.

Men existentiell hälsa, vad är det?

– Den existentiella hälsan handlar om att vidga bilden av hälsa från någonting som enbart inbegriper optimala måtvärden till att hantera tillvaron med dess glädjeämnen men också motgångar, ensamhet och åldrande, det som utgör själva grunden för all hälsa. Ofta är hälso-diskussionerna tämligen oreflekterade och handlar om att göra omfattande livsstilsförändringar men med ganska oförändrad hållning till tillvaron. Den existentiella hälsan handlar om att istället reflektera över vad som är väsentligt och att ändra själva inramningen. Den dagliga motionsrundan handlar då mindre om att avverka 10 000 steg och mer om att rörelsen ger en naturupplevelse, en möjlighet att släppa taget om sig själv och få nya tankar och perspektiv. Då blir rundan med ens något väsentligt i sig. Som bieffekt får vi också ofta bättre måtvärden.

Ett fokus på existentiell hälsa får dock aldrig reduceras till enbart ett sätt att förbättra olika måtvärden, betonar Anders Rosengren.

– Att njuta av en vandring utmed stranden eller att röras av ett vackert musikstycke har ett värde i sig som inte går att fånga i siffror. Bättre blodvärden kan vara en bieffekt men själva syftet med natur- eller kulturupplevelser är något större som hänger samman med själva vår mänsklighet.

Anders Rosengren har under lång tid varit intresserad av existentiell hälsa. Bland annat startade han 2016 det digitala *Livsstilsverktyget*, som kombinerar vetenskap med reflekterande livsfrågor. Verktöget är en av de största förebyggande studierna i landet med drygt 100 000 deltagare och används bland annat av Västra Götalandsregionen.

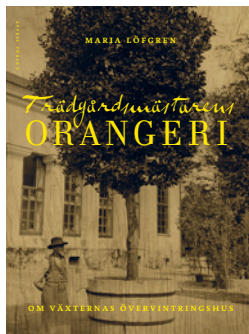
Den existentiella hälsan

är även något som Världshälsoorganisationen (WHO) lyft fram. Nyligen har också Folkhälsomyndigheten fått ett regeringsuppdrag att inventera förutsättningarna för att bättre använda existentiell hälsa inom svenskt folkhälsoarbete.

Det var i samband med Bokmässans 40-årsfirande som Anders Rosengren fick frågan om han kunde skriva en bok om existentiell hälsa och skönlitteratur.

– Det kändes som en stimulerande uppgift och som en ny möjlighet att undersöka hur skönlitteratur och medicin kan befrukta varandra. Att jag främst valt Tranströmer som färdkamrat är för att han är en sådan allmänt älskad diktare, nästan vår nationalpoet. Men han har också en ovanlig förmåga att tala om vardagen, det konkreta, samtidigt som han öppnar upp för varje enskilt ögonblicks storhet. *Blåsipporna* är en sådan dikt; där ställs en överdekorerad och larmande mottagning i kontrast till den lilla violetteblå blomman som öppnar en lönngång till den verkliga festen.

Fakta: Boken *En oväntad glänta: tankar om hälsa och existens* är skriven av Anders Rosengren, läkare och professor i molekylär medicin, och är utgiven på Bokförlaget Korpen. Anders Rosengren har tidigare gett ut boken *Hela livet: En läkares erfarenheter om hälsa, forskning och vardagliga utmaningar*.

Sveriges första pomeranshus stod färdigt i Uppsala 1658 och var uppfört av Olof Rudbäck den äldre. Där odlades, förutom pomerans, också bland annat lager, myrten och agave. Antalet växter uppgick så småningom till närmare 800.

Det står att läsa i den rikt illustrerade boken *Trädgårdsmästarens orangeri*, skriven av hortonomen Maria Löfgren. Nu har verket fått priset Årets trädgårdsbok.

Men kanske byggdes det första svenska pomeranshuset redan hundra år tidigare?

– Det vi vet är att den franske trädgårdsmästaren Jean Allard, anställd 1565 av Erik XIV, hade planer på ett särskilt hus med ugnar för att driva upp druvor, pomeranser och liknande. Om huset hade byggts hade det varit unikt för Nordeuropa, men sannolikt blev det aldrig av.

Det berättar Maria Löfgren, universitetslektor i kulturvård. Hon har studerat svenska trädgårdshandböcker från 1600-talet och framåt för att undersöka hur forna tiders trädgårdsmästare lärde sig sköta de främmande växter som köptes in till landet.

– Att ha exotiska växter i ett orangeri var under 1600- och 1700-talen en statusmarkör som enbart de högre ståndshemmen hade råd med. Plantorna odlades i krukor och det gällde att ge dem tillräckligt med ljus, värme, vatten, näring och skydd så att de kunde övervintra. Utmaningen var att få växterna att blom-

ma så att de gav frukt, som dock ofta var av mindre god kvalitet. Under sommaren placerades plantorna ut för allmän beundran.

Olof Rudbäcks lilla pomeranshus, som hade ett avtagbart tak, finns inte kvar. Det gör däremot Carl von Linnés orangeri i Uppsala universitets Linnéträdgård, även om det genomgått ett antal förändringar och inte längre används som växthus, förklarar Maria Löfgren.

– Linnés orangeri bestod av flera rum med olika klimatförhållanden för att möjliggöra odling av växter från världens alla hörn. Mitten av huset värmdes upp av kakelugnar. Mer spektakulärt var själva drivhusets uppvärmningssystem med röckkanaler som gav undervärme.

Kakelugnar var den vanliga värmekällan i orangerierna under hela 1800-talet. Elektrisk uppvärmning kom under 1900-talet och allra först, redan år 1900, var sannolikt växthuset i Gysinge bruk i Gästrikland.

I 1800-talets handböcker kunde övervintring i enklare bänkar och källare rekommenderas, något som den bättre bemedlade delen av befolkningen började ägna sig åt. Samtidigt blev

orangerierna allt ljusare med effektivare uppvärmning. Dessa bättre växthus gjorde det också möjligt att få ätbar frukt. Allt fler olika sorters växter började importeras. Citrusfrukter, vindruvor, persikor och aprikoser fick konkurrens av prydnadsväxter som dahlior, fuchsior och begonior. Det ledde till att ordet *orangeri* började ersättas av det mer allomfattande *växthus*, som ju oftast används idag, berättar Maria Löfgren.

– På senare år har växthus blivit så vanliga i villaträdgårdar att man kanske inte tänker på att konsten att få exotiska växter att övervintra i ett kallt klimat har en lång historia. Intresset för växthus har verkligen blommat upp men också ordet *orangeri* har fått en renässans. Men nu är det vanliga människor som odlar och bygger orangerier och som också förväntar sig att deras ansträngningar ska bära frukt.

Fakta: *Trädgårdsmästarens orangeri* är skriven av Maria Löfgren, universitetslektor i kulturvård. Boken har av Stockholms Gartnersällskap tilldelats utmärkelsen *Årets trädgårdsbok 2024*. Förlaget är Appell.

Exotiska frukter odlades i kruka och sattes ut på sommaren.

Möte med kammarmusik

Adrian Littwold och Emma Dahl.

Foto: JOHAN WINGBORG

Eftersinnande diskussioner mellan lärare och studenter har på senare år blivit något av ett signum för utbildningen i kammarmusik vid Högskolan för scen och musik (HSM).

Under konferensen *Den reflekterande kammarmusikern* som hölls den 22–24 november fick cirka 35 inbjudna europeiska högskolelärare i kammarmusik tillsammans med lärare och studenter på HSM, bland annat ta del av vad de här samtalen innebär i praktiken.

Exempelvis diskuterade universitetsadjunkt Dan Olsson den tjeckiske tonsättaren Antonín Dvořáks Terzetto i C-dur med studenterna Emma Dahl och Adrian Littwold på violin och Monica Zarotynska på viola, som bidrog med att spela upp musikaliska exempel. Verket skrevs på bara en vecka i början av 1887, men varför kallade Dvořák det *terzetto*?

- Dvořák skrev verket för att han själv skulle framföra det på viola tillsammans med två vänner: den professionelle violinisten Jan Pelikán och amatörviolinisten Josef KrUIS, berättade Dan Olsson. Och här har vi kanske svaret på styckets namn: *Trio* hade varit ett mer självklart val men en sådan består vanligen av en violin, en viola och en cello, om det inte är en pianotrio. Kanske var det för att verket har denna lite annorlunda ensemble och alltså spelar i de högre registren

utan bas, som Dvořák valde beteckningen *terzetto* som var en vanlig beteckning på en sångtrio.

Den ungerske tonsättaren Béla Bartóks *Contrasts* från 1938 stod på programmet när Joel Eriksson, universitetslektor i musikteori, diskuterade med studenterna Joel Skott på piano, Kristina Newton på klarinett och Dace Buksa på violin.

- **Verket var beställt av** jazzklarinetisten Benny Goodman och bestod från början av två satser på fem minuter vardera, berättade Joel Eriksson. Tanken var att hela stycket skulle få plats på fram- och baksidan av en grammofonskiva, en så kallad 78-varvare. Snart förlängde dock Bartók verket med en mellansats så den idén föll.

Men vad är det för kontraster som åsytas i titeln?

- Bland annat är konstellationen ovanlig; *Contrasts* är faktiskt enda gången Bartók använder ett blåsinstrument i ett kammarmusikstycke, berättade Joel Eriksson. Också de musikaliska influenserna kontrasterar: folkmusik, jazz och modernistisk musik. Verket innehåller även en del skämt, som att tempot mot slutet av första satsen blir släpigt, ungefär som på den 78-varvare som stycket först var tänkt för. Att experimentera med att betona kontrasterna kan alltså vara en intressant idé när man spelar stycket.

Att HSM arrangerar en konferens om reflektioner kring kammarmusik, har sitt ursprung i pandemin, berättar initiativtagaren Tobias Granmo, kammarmusikansvarig på HSM.

- Pandemin ställde oss kammarmusiklärare inför ett bryderi: hur kulle vi kunna bedriva undervisning och examination när vi inte fick träffas i grupp? Svaret blev en ny reflekterande undervisningsmetod där studenter och lärare via Zoom kunde fördjupa sig i sina respektive kammarmusikaliska verk. Studenterna fick i uppgift att beskriva sin stämning och dess roll gentemot övriga stämmor i verket, vilket de sedan redovisade inför en lärare med påföljande diskussion. På så sätt blev studenterna betydligt mer uppmärksamma på verkets struktur och på hur ett framtida samspel kunde se ut. Allt redovisades sedan skriftligt och finns nu som en bank i kammarmusikkursens litteraturbas.

När Tobias Granmo sedan höll en presentation av metoden för kollegorna i organisationen European Chamber Music Teachers Organisation (ECTMA) blev de nyfikna på att få veta mer.

- **Jag fick frågan om** jag ville arrangera en konferens om metoden och om hur vi arbetar med reflektion integrerat i den traditionella undervisningen. Självklart svarade jag ja, vilket alltså skedde i slutet av november och blev väldigt lyckat. Man kan säga att konferensen bidragit till att sätta Göteborg på Europas kammarmusikaliska karta.

Konferensen ägde rum i HSM:s lokaler på Eklandagatan samt i Jonsereds herrgård. Också konserter med studenter från HSM samt gästande studentensemblar var en del av programmet.

När det lackar mot jul

Juldekorationer redan första november, Nissedörrar under advent och fula tröjor på julafton, det är några inslag i julfirandet som kommit på senare år.

– Julen är en blandning av gamla traditioner och ett antal nyare inslag som passar bättre för vår tid. Men något som julen nog alltid handlat om är givmildhet och att tänka på andra, förklarar Eva Knuts, universitetslektor i etnologi.

För första gången på tio år gick julhandeln ner förra året. Höga räntor och skenande elpriser var några orsaker. Men

annars är det inte säkert att ekonomiska bekymmer i särskilt hög grad påverkar just julen, förklarar Eva Knuts.

– Julen kan vara ett tillfälle att kompensera för allt man snålat med under året. Även de som egentligen vill dra ner på julmat och julklappar kan ha svårt att stå emot den upphaussade stämningen. Ute på stan tas glittret fram redan i början av november och i samband med det kanske också man själv börjar pynta; det är ursprunget till det nya begreppet *novent*.

Även i det forna bondesamhället satte man tidigt igång med julförberedelserna; det gällde ju att brygga öl, luta fisk och slakta grisen, förklarar Eva Knuts.

– Men förr gällde fasta före jul, själva firandet väntade man med till julafton.

Julklappar är en viktig del av julen. Det har dock inte alltid handlat om fina

presenter till nära och kära.

– Förr var julklappen istället ett slags busstreck där ungdomar smög omkring i byarna, knackade på dörrar och kastade in skämtgävor när någon öppnade. Det kunde handla om ett vedträ med en lustig dikt eller en halmfigur.

Det var heller inte tomten som kom med paketen utan tvärtom han som fick en present, berättar Eva Knuts.

– Den gamle gårdstomten, som delvis är förebild till vår moderna tomte, månade om gården, särskilt djuren. Det gällde att hålla sig väl med honom men samtidigt inte skämma bort honom för mycket. En gång fick tomten nämligen en rock som han blev så fin i att han inte ville arbeta mer, vilket förstås skapade problem.

Den som idag är osäker på vad hen ska ge bort till jul kan få råd av Svensk Handel. Det är den organisation som sedan 1988 utser *Årets julklapp*, en gåva som ska representera den tid vi lever i, vara en nyhet samt säljas i stort antal. *Årets julklapp 2024* är en unisexdoft, berättar Eva Knuts.

– Förra året var sällskapsspel *Årets julklapp*. Det kanske säger något om mångas nostalgiska tillbakablickar på hur familjen förr hade roligt tillsammans, istället för att var och en sitter vid sin mobil. Julklappen ett tidigare år var det hemstickade plagget, något jag personligen tyckte var trevligt. Men hemgjorda saker tar förstås både tid och energi; själv har jag ett antal halvstickade tröjor i en låda som jag fått av släkt och vänner.

Till den som redan har det mesta kan evenemangsbiljetter eller någon annan upplevelse vara en trevlig present.

– Alternativa julklappar kan handla om att skänka något exempelvis till Musikhjälpen, Röda Korset eller Ukraina. Förra året var exempelvis en av mina julklappar en get till en fattig afrikansk familj. Givmildhet har alltid hört julen till och att avvisa någon vid dörren under julhelgen ansågs förr som mycket illa.

Att komma på lämpliga julklappar kan vara svårt. Men också att ta emot ett paket är ibland besvärligt, det gäller ju att reagera på rätt sätt, påpekar Eva Knuts.

– En present kan ibland uppfattas som ett slags test; den som får något hen alls inte vill ha kanske kan se det som ett tecken på att givaren inte känner en. Å andra sidan kan en överraskande present, som man inte tänkt på att köpa till sig själv, vara väldigt lyckad.

Julklappar ges inte bara på julafton. Adventskalendrarna har blivit mer påkostade med ett allt dyrbarare innehåll, berättar Eva Knuts.

– Bland annat finns idag choklad-, öl-, lego- och sminkkalendrar. En särskild sorts kalender, som börjat dyka upp de allra senaste åren, är Nissedörren. Det är en liten dörr som man på första advent sätter ovanför golvlisten till något rum som tecken på att Nisse flyttat in. Varje dag fram till jul gör Nisse sedan något bus eller lämnar någon present. För många föräldrar är detta ytterligare ett stressmoment att hinna med.

Julfirandet börjar allt tidigare, säger Eva Knuts.

»Förr var den 13 januari en dag då särskilt ungdomar gick från hus till hus för att äta och dricka upp det som var kvar av julen.«

EVA KNUTS

Julen innebär förstås också många andra traditioner. Hur firar man exempelvis lucia?

– Många uppskattar ett luciatåg som framför välkända julsånger, men det är inte en särskilt gammal tradition. Förr var lucia istället en dag för upptåg då ungdomar klädde ut sig och gick runt bland gårdarna för att tigga mat och dryck. Staffansdagen den 26 december var också ett tillfälle att hitta på roliga saker och bland annat ”rida Staffan”, alltså ta med hästarna till olika vattenkällor. Att bära en stjärna hör egentligen ihop med trettondagens julspele men allt detta är förstås numera delar av luciatåget.

Jul handlar också om mat och dryck. Även i det sammanhanget blandas olika

seder och nya traditioner uppstår: laxen gravas med chili, grönkålen serveras som chips och en finsk morotslåda samsas med janssons frestelse.

På tjugondag Knut dansas julen ut, påpekar Eva Knuts.

– Förr var den 13 januari en dag då särskilt ungdomar gick från hus till hus för att äta och dricka upp det som var kvar av julen. Idag, när vi börjar firandet så tidigt, hinner många bli ganska trötta på julen redan i mellandagarna. Kanske kastar man ut julgranen så tidigt som på nyårsafton, i varje fall har man sällan kvar den ända till Knut. Själv tycker jag att adventsmyset hör till det trevligaste med julen: en glöggräff med tända ljus i mörkret är något jag ser fram emot!

Tips: Läs mer om julfirande i boken *Nu gör vi jul igen*, som bland annat finns i digital form på Institutet för språk och folkminns webbplats.

Text: Eva Lundgren Foto: Johan Wingborg

Akademien och friheten

Vem är akademiskt fri? Och hur påverkar brister i resurser och arbetsmiljö forskningens villkor?

Det var frågor som diskuterades vid ett Jonseredsseminarium som denna gång hölls i Vasaparken i november, samarrangerat av Nationella sekretariatet för genusforskning och Jonsereds herrgård.

Den förste av seminariets tre inledningstalare var **Martin Bergman**, senior utredare vid Universitetskanslersämbetet. På regeringens uppdrag har

han medverkat till rapporten *Akademisk frihet i Sverige* som presenterades i våras. Bland annat påpekade han att rapporten främst undersöker individuell akademisk frihet, eftersom det är vad som regleras i lagar och regler, och inte så mycket lärosätenas frihet gentemot staten.

- Vi skickade bland annat ut en enkätundersökning till 10 000 lärare, forskare och doktorander, där vi fick en svarsfrekvens på 38 procent. En stor majoritet av deltagarna menade att akademisk frihet är en förutsättning för att verka som lärare/forskare. Hela 53 procent ansåg att friheten är utmanad.

I fritexter kunde deltagarna utveckla sina svar.

- Kommentarererna var väldigt varierade, men några mönster gick att se: Det man oroar sig för är bland annat politisk styrning, forskningsfinansieringssystemet och etikprövning, alltså sådant som inte i första hand handlar om den individuella akademiska friheten, och egentligen läggs utanför vårt uppdrag. Dessutom upplever många en ökad konformism och likriktning i de akademiska miljöerna.

Nästa talare, **Åsa Wikforss**, påpekade att det åligger en demokratiskt vald regering att främja akademisk frihet.

- Den akademiska friheten är viktig för demokratin

men den skiljer sig från yttrandefrihet i allmänhet; i den akademiska friheten ingår exempelvis inte rätten att sprida sådant som är ovetenskapligt. Det finns även legitima begränsningar av denna frihet, till exempel sådana som har med forskningsetik att göra.

Enligt *Akademisk frihet i Sverige* tycker 53 procent att den akademiska friheten är utmanad. Av dessa oroar sig 29 procent för politisk styrning och 28 procent för osäker finansiering.

- Cancelkultur är inget större bekymmer, vilket undersökningen visar. Den stora faran i Sverige är att våra lärosäten är myndigheter, vilket innebär att de ligger vidöppna för politisk styrning. Som Shirin Ahlbäck Öberg visat så är detta märkligt nog inte något som det fattats ett politiskt beslut om. I en EU-studie av lärosätenas institutionella autonomi hamnar Sverige på plats 26 av 28 när det gäller lärosätenas självbestämmande.

För varje år utgör externfinansieringen av forskning en allt högre andel av den totala forskningssatsningen, påpekade **Git Claesson Pipping**.

- Bland annat ökade andelen statlig externfinansiering dubbelt så mycket mellan 2022 och 2023 jämfört med ökningen av de medel som går direkt till lärosätena. Med större externfinansiering följer större extern styrning. Internationell forskning visar dessutom att granskningen av forskningskvalitet långt ifrån är neutral; den egna försörjningen hänger på vart man ger pengarna.

Graden av externfinansiering skiljer sig kraftigt mellan olika områden. Siffror från Lunds universitet visar att cirka 90 procent av forskarutbildningen inom medicin finansieras externt att jämföra med cirka 20 procent inom humsam-området.

- Av kompetensförsörjningsskäl leder det till att humsam-området måste satsa en större andel av forskningsmedlen på forskarutbildning. Så måste det vara eftersom humaniora och samhällsvetenskap inom fem år kommer att drabbas av en akut brist på disputerade lärare - och det är verkligen ett hot mot den akademiska friheten!

Fakta: Jonseredsseminariet *Vem är akademiskt fri? Hur brister i resurser och arbetsmiljö påverkar forskningens villkor* ägde rum den 27 november i Vasaparken.

Medverkande: Martin Bergman, senior utredare vid Universitetskanslersämbetet, Åsa Wikforss, professor i teoretisk filosofi, ledamot Svenska Akademien, samt Git Claesson Pipping, tidigare förbundsledare vid Sveriges universitetslärare och forskare (Sulf) 2006–2022.

Jonseredsseminariet ingick samtidigt i Nationella sekretariatet för genusforskningens seminarier *Samtal om forskningens villkor* och gjordes i samarbete med Jonsereds herrgård.

Moderatorer: David Brax, utredare vid Nationella sekretariatet för genusforskning, och Lena Ulrika Rudeke, verksamhetsansvarig vid Jonsereds herrgård.

Jonseredsseminariet åtföljdes av ett öppet seminarium och ett panelsamtal under rubriken *Hungriga vargar jagar bäst? Akademisk frihet och tillgången på resurser*. Deltog gjorde Erika Alm, vicedekan på Humanistiska fakulteten, Olof Hallonsten, vetenskapssociolog vid Lunds universitet, Magdalena Eriksson, projektledare vid Wexus, samt Git Claesson Pipping.

Docent för andra gången

I början av november fick institutionen för pedagogik, kommunikation och lärande (IPKL) sin första dubbeldocent.

Det är Johan Söderman som nu är docent i både Lund och Linköping, dessutom professor vid GU.

– Dubbeldocenter är ovanliga. Jag känner bara till en enda, förutom mig själv, förklarar han.

Det var 2013 som Johan Söderman blev docent i musikpedagogik vid Konstnärliga fakulteten, Lunds universitet. 2018 blev han professor i barn- och ungdomsvetenskap vid GU och nu har han precis blivit docent i pedagogik med inriktning mot vuxnas lärande vid Utbildningsvetenskapliga fakulteten, Linköpings universitet.

Att vara docent är speciellt, förklarar han.

– Man har rätt att undervisa och handleda på alla nivåer, liksom att ingå i en betygsnämnd och fungera som sakkunnig.

Att bli docent i olika ämnen är inte så konstigt som det kanske verkar: den som har forskat i många år har ofta hunnit skaffa sig flera profilområden, konstaterar Johan Söderman.

– **Jag är exempelvis** intresserad av estetiska, pedagogiska, kulturella och sociala sidor av barn- och ungdomskultur men har på senare år alltmer börjat engagera mig i vuxnas lärande och folkbildning.

Det är ett eftersatt område vid GU, som annars har Nordens bredaste fakultet inom utbildningsvetenskap, och det är därför ett fält jag försöker bygga upp. Vuxnas lärande kan handla om allt från prestigefulla skrivarkurser på folkhögskolan Biskops Arnö till att ge en andra chans till dem som misslyckats med skolan. Men också att ta körkort, jägarexamen eller olika former av informellt lärande på exempelvis arbetsplatsen eller i föreningslivet hör hit.

För den som meriterat sig i flera ämnen är det förstas värdefullt att vara docent i mer än en disciplin. Också för det lärosäte som antar docenten är den extra kompetensen viktig.

– **Ett universitet vill** gärna ha kompletta miljöer, med både lektorer, docenter och professorer. Tillgång till flera kompetenser underlättar också om man vill skapa en forskarskola. Men jag tror det är ont om dubbeldocenter i akademien. Den ende jag kommer på, förutom mig själv, är Mikael Holmqvist, professor i företagsekonomi vid Stockholms universitet och där också docent i samma ämne samt i sociologi här på GU.

Mikael Holmqvist, bland annat känd för sina böcker om Djurholm, Handelshögskolan i Stockholm samt om kungen som statschef, förklarar att hans grundläggande hemvist är inom företagsekonomi.

– Att jag dessutom är docent i sociologi har att göra med att min forskning

alltid haft ett brett, samhällsvetenskapligt anslag. Att vara dubbeldocent är positivt på många sätt, till exempel var jag förra året opponert på GU vid en disputation i sociologi. Att inte vara formellt begränsad till ett ämne innebär också ökade kontaktytor.

Många tongivande forskare vid handelshögskolor utomlands är sociologer, inte minst i Storbritannien, förklarar Mikael Holmqvist.

– **Sett till mina** publikationer under senare år kanske man kan säga att jag utvecklats i en sociologisk riktning. Men en röd tråd genom min forskning är ett intresse för ”företagsekonomiseringen” av samhället, alltså att samhället kommit att bli alltmer präglad av näringslivets ideal och värderingar. I det sammanhanget är positionen som professor i företagsekonomi inte så dum.

Till skillnad från exempelvis universitetslektor och professor, är docent inte en tjänst, utan en akademisk titel, förklarar Johan Söderman.

– I beslutet brukar det stå att man antagits som ”oavlönad docent”, vilket oftast innebär att man i grunden redan har en anställning, exempelvis som universitetslektor. Den akademiska världen har sina traditioner; just denna kompetensmarkering, som inte är kopplad till en anställning, tycker jag hör till de finare.

Text: **Eva Lundgren**
Foto: **Johan Wingborg**

Om värdet av att misslyckas – en resa bland spåren efter ingenjör Andrée

Intresset för Arktis har ökat i takt med att Nordostpassagen till följd av klimatförändringarna börjat tina upp och Longyearbyen har blivit ett centrum för utbildning och forskning om Arktis unika miljöer och djurliv. Sveriges rykte inom polarforskningen domineras tyvärr av Salomon August Andréés misslyckade polarexpedition, och han beskrivs ofta som en naiv man som ville bli berömd och drog med sig två naiva ungdomar i ett på förhand feltänkt försök att nå Nordpolen med gasballong. Resterna av expeditionen inklusive deras dagböcker hittades 30 år senare på den oländiga Vitön öster om Svalbard. Andréés sista ord blev: "Vår belägenhet är ej synnerligen gynnsam!"

En Donsöbo, Magnus Reteike, är delägare i en gammal båt som kör runt turister på Svalbard och när vi träffades på en minnestund för en gemensam bekant fick jag frågan: Vill du följa med till Vitön i höst? Jag sa självklart ja, under förutsättning att min fru också ville följa med. Vilket hon ville!

Resan skulle starta i Longyearbyen, huvudorten på Svalbard, och dit fick vi ta oss själva. Den båt som skulle ta oss runt däruppe, MS Stockholm, är en ombyggd liten fraktbåt som använts av Sjöfartsverket till att sätta ut och reparera sjömärken och till att förse den tidens fyrvaktare med förnödenheter. Den är byggd 1953 men motorn är troligen från tidigt 1940-tal. Hon har ett flackt stålförstärkt skrov för att klara måttlig is och det gamla lastrummet är ombyggt till hytter med våningssäng, dusch och toalett. En besättning bestående av tre personer i köket, tre matrosar, en maskinist och

Ballongen *Örnen*, efter landning den 14 juli 1897. Foto: Nils Strindberg

tre styrmän på bryggan ser till att hålla henne flytande. Hon låg och väntade på oss nere i Longyearbyens hamn. Donsöflaggad, förstås!

MS Stockholm vid kaj i Longyearbyen.

Innan vi gav oss iväg tog vi en titt på Longyearbyen. På Andréés tid (förra sekelskiftet) var här knappt bebyggt, nu har byn ett par tusen invånare. Många är studenter på magister-/doktorandnivå som gör sina projekt inom miljö/ekologi och byn är välförsedd med nybyggda och fräscha studentbostäder. Många studenter på avancerad och forskarnivå är anslagsfinansierade och norska staten skjuter dessutom till en hel del stipendiemedel. Förhoppningen är förstås "boy meets girl" och att de stannar. Vi noterade en stor förskolelokal, så uppenbarligen finns här barn. Den tidigare gruvdriften är nu i stort sett nedlagd och har i stället ersatts av turism som huvudsaklig intäktskälla. Stark framtidstro: när man frågade folk om de planerade att lämna byn blev svaret som regel: Varför det? Vi trivs här!

Första stopp blev Danskön där Andrée

startade sin ominösa ballongflygning. MS Stockholm ankrade upp, och vi tog oss iland med gummibåtar och i sällskap med en böss-försedd guide. Isbjörnarna är livsfarliga! Det enda som fanns kvar av Andréemännens aktiviteter var lite rester av utrustningen för vätgastillverkning, lite virke som använts till ballonghuset och spår av grunden till en gammal jaktstuga, "Pikes hus".

Det var en mycket dyster och vindpinad plats där de tre expeditionsmedlemmarna först tvingades tillbringa en hel sommar med att resa ett ballonghus, och sedan vänta på vind från söder, som aldrig kom. Under tiden började frågetecknen kring ballongen hopa sig. Andréé slog bara ifrån sig, han var väldigt angelägen att komma i väg! Den som var bäst skickad att bedöma riskerna, meteorologen Nils Ekholm, varnade honom utan resultat och drog sig också ur efter att de tvingats återvända hem. Andréé rekryterade då i stället en ung ingenjör med utmärkt fysik, Knut Fraenkel, som trots varningar följde med upp när de återvände till den dystra Danskön följande sommar.

Ballonghuset stod glädjande nog kvar när de kom tillbaka och till sist uppstod också de önskade vindarna från söder. De kom iväg men gjorde vid starten några fatala missar med styrlinorna, vilket tillsammans med nedisning gjorde att ballongen ganska snabbt blev obrukbar. De hade sedan under svåra umbäranden vandrat över isen i tre månader för att till sist gå under på Vitön, den ö dit vi nu var på väg. Gamla MS Stockholm varmkörde motorerna inför den väntande kampen mot packisen.

Andréemännens dagböcker är dyster läsning. De gav sig i väg över isen i hopp om att kunna återvända till civilisationen släpandes på närmast bisarra mängder bagage, bland annat en galamiddagsserveris! Det visade sig att istäcket som sådant drev åt motsatt håll, så trots oändliga mödor rörde de sig bara marginellt i den riktning de önskade. De levde på konserver och isbjörnskött - mer eller mindre välkokt. Deras magar protesterade vilt och orken tröt så småningom och de tvingades lämna kvar stora delar av bagaget (bland annat galaservisen) på isen. Men de gnetade envist på och lyckades till sist nå Vitön, den gudsförgätna plats där det hela tog slut.

Vi var nu på väg dit.

MS Stockholm stävade mot packisen. Först passerade vi igenom så kallad tall-

Andréé-expeditionens startplats på Danskön

riksis, små runda jämna isflak som såg ut ungefär som plättar. Sedan blev isen mer sammanhängande och möjlig att beträda och med kikare såg vi långt borta något som såg ut som isbjörn. Vår mest erfarna styrman, den tidigare ägaren Per Engvall, tog nu över rodret och började försiktigt "skruva" MS Stockholm fram genom isen.

Det blev en vinglig och långsam sicksackfärd bland isflaken, en färd som slutade med att en liten isbjörnsfamilj plötsligt dök upp på styrbords bog! Efter att vi utbytt hälsningar skruvade sig Per med MS Stockholm tillbaka mot fritt vatten och isbjörnsfamiljen vandrade vidare norrut.

Isbjörnsfamilj

Man undrar litet stillsamt om Andréemännen likt isbjörnarna hade kunnat ta sig över de där isflaken ...

Fjordarna på norra Svalbard visade sig vara fyllda med packis, så det blev en natt-etapp vidare mot Vitön. Den såg i morgonljuset ut som det välpuddrade locket på en semla. Stora delar av ön täcks av glaciär och den enda möjliga ankringsplatsen - där Andréemännen hamnade - ligger i sydväst. MS Stockholm ankrade upp och vi gick i gummibåtarna men fick vända när vi mellan oss och Andréemonumentet såg en stor isbjörn

kalasandes på ett valkadaver.

Således fullkomligt otänkbart att gå iland där! Vår bössförsedde guide, Christian Engelke, lotsade gummibåtarna någon halvkilometer längre norrut, och där fick de som så önskade sätta foten på ön. Det blev ett mycket kort besök med tanke på risken för björnattacker. Nu hade vi nått ett av resans huvudmål, att landstiga på Vitön, och det kändes väldigt skönt att återvända till vår kära carrier MS Stockholm.

Hela östra Svalbard är täckt av branta kalvande glaciärmassor som gör det svårt eller omöjligt att lägga till. Att försöka gå iland där hade inte löst några av Andréemännens problem!

Vi hade förväntat oss att stilla glida förbi detta vackra landskap när vi plötsligt blev kallade till ett krismöte av Christian och Magnus: "Det finns ett bedrägligt oväder med 25 m/s grundvind och 35m/s i byarna som sakta rör sig västerut över Barents hav. Det där vill vi inte hamna i, vi kommer inte att göra någon fart över grund igenom den där stormen! Alternativet är att chansa och för full maskin gå direkt mot norska kusten, med förhoppningen att hinna i hamn innan det brakade loss. Vad säger ni? En veckas nödhamn på Svalbard eller 60 timmars gungig och inte helt riskfri resa över Barents hav?"

Det enhälliga svaret: "Kör mot Norge, vi får hålla i oss så gott det går!"

Gamla MS Stockholm kände sig nog hedrad av uppdraget och gjorde sitt allra bästa; med hjälp av lite medvind höll vi en genomsnittsfart av drygt 10 knop. Det blev två rejält gungiga dygn - Barents hav brukar bland sjöfolk kallas *djävulens dansgolv*. Men med en marginal av några timmar hann vi fram till norska kusten innan ovädret brakade loss.

Och en sak är säker: det där hade definitivt inte Andréegruppens segelduks-

Glaciär.

»Så man kan kanske ändå våga tro att Andrée-männens tragiska livsöde fört åtminstone något gott med sig ...«

HENRIK SJÖVALL

klädda lilla båt kunnat hantera!

Det blev efter målgång en rofylld vecka i några av Nordnorges kustsamhällen, med strandhugg i stora och små byar. Vi gjorde också ett minnesvärt besök i Hammerfest (världens nordligaste stad) där vi hamnade på en makalös fotoutställning om ortens son Kåre Kivijärvi. Hammerfest gav absolut inte intrycket att vara på väg att bli en ”övergiven plats”!

Vad har vi nu lärt oss av den här resan? På bordet i salongen låg ett stort antal böcker om Andrée-expeditionen, och i många av dessa ifrågasattes kraftfullt bilden av Andrée som en ”hänsynslös och naiv drömmare”. Man visste på den tiden väldigt lite om luftströmmarnas komplexa rörelser i luftskikt på olika höjd, och inte heller om istäckets stora rörelser i olika riktningar. Att han underskattade och till och med mörkade problemet med ballongens täthet verkar dock helt klart. Hans omdöme grumlades nog av hoppet om berömmelse, ett hopp som förstärktes av kollegorna Nansens och Johansens glamorösa återvändande i juni 1896 från 86:e breddgraden, detta efter 15 måna-

MS Stockholm redo för hemfärd.

ders isvandring inklusive övervintring på Frans Josefs land!

Både Strindberg och Fraenkel verkar ha vetat vad de gav sig in på, och när den dåliga prognosen började klarna fortsatte de tillsammans att envist gnetta på utan att ryka ihop. Ett imponerande kamratskap i detta hopplöshetens land!

Hade expeditionen något vetenskapligt värde? Tveksamt. Nansen kom längre norrut och deras loggböcker bevisade mest hur svårt det var att navigera över sig ständigt förflyttande is. Men: skrivierna om deras tragiska öde har troligen bidragit till att locka studenter till regionen, och har på så sätt kanske ökat rekryteringen till den idag så viktiga Arktisforskningen!

Så man kan kanske ändå våga tro att Andrée-männens tragiska livsöde fört åtminstone något gott med sig ...

PS: Detaljerna kring Andrée-gruppens död är oklara men det mesta talar för att Strindberg och Fraenkel dödades av isbjörn. Den ensamme Andrée verkar sedan ha satt sig på vakt med bössan redo och med tillgång till en (orörd!) tub morfintabletter - samt med utrustning och råvara för att koka kaffe!

Vad som sedan hände vet bara polar-natten.

Henrik Sjövall

PROFESSOR EMERITUS I MAG-TARM KANALENS FYSIOLOGI OCH PATOFYSIOLOGI

NY PÅ JOBBET

Bahareh Afshari är ny professor i logik.

Joakim Berndtsson är ny professor i freds- och utvecklingsforskning.

Björn Burmann är ny professor i kemi med inriktning mot livsvetenskap.

Adam Farago är ny professor i finansiell ekonomi.

Annemieke Gärdenäs är ny professor i miljövetenskap.

Jörg Hanrieder är ny professor i analytisk neurokemi.

Johan Järlehed är ny professor i flerspråkighet med sociolingvistisk inriktning.

Peter Korp är ny professor i idrottsvetenskap.

Arno Tri Pramudia är ny universitetsadjunkt i musikalisk gestaltning.

UTMÄRKELSER

Jens Norrby, doktor i idéhistoria, tilldelas Per Nyströms vetenskapspris av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg, för avhandlingen *Visions beyond Empire. British Federalism and Post-Imperial United Kingdom, 1884–1945*. Ur motiveringen: "I centrum står frågan om planeringen för en geopolitisk ordning efter det brittiska imperiets nedgång, och visioner om någon form av federation mellan stater som en lösning. Avhandlingen utgör ett originellt och samtidigt mycket övertygande bidrag till ett svåröverskådligt forskningsfält."

Niklas Pramling, professor i pedagogik, har tilldelats Lärarstiftelsens forskarpris om 100 000 kronor. Han får priset för sina insatser inom området *Lekresoniv undervisning* som fått såväl nationell som internationell spridning.

Jonathan Westin, docent i kulturvård och tillförordnad föreståndare för Göteborgs Forskningsinfrastruktur för Digital Humaniora, är den förste som tilldelas det nyinstituerade priset Magdalen Sjöstrands vetenskapspris. Priset delas ut av Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Ur motiveringen: "Jonathan Westins forskning spänner över ämnesgränser och är såväl humanistisk som teknisk och konstnärlig. Forskningsgärningen är även metodologiskt nydanande och kännetecknas av ett sinne för design i kombination med teknisk expertis."

Följande personer vid Naturvetenskapliga fakulteten har tilldelats utmärkelser för förtjänstfulla insatser inom utbildning: **Jonathan Havenhand** (institutionen för marina vetenskaper), **Marie Kannius Jansson** (institutionen för kemi och molekylärbiologi), **Lovisa Thoursie** (institutionen för marina vetenskaper), **Johan Tykesson** (institutionen för matematiska vetenskaper), samt **Javier Marmolejo** och **Victoria Ringstedt**, (institutionen för fysik).

Svenska informationssystemakademien (SISA) har tilldelat sitt pedagogiska pris till lärarlaget på masterprogrammet *Digital Leadership*, representerat av programansvarige **Aleksandre Asatiani**.

ANSLAG

Följande forskare har tilldelats ERC Consolidator grants: **George Birchenough**, universitetslektor vid avdelningen för medicinsk kemi och cellbiologi, som forskar om slemhinnor, **Jesper Björklund**, forskare vid institutionen för geovetenskaper, som undersöker vad trädringar kan ge för information om klimatet, samt **Bart Clem**, universitetslektor vid institutionen för globala studier, som intresserar sig för skärningspunkten mellan utveckling och våldsamma konflikter.

Laura Bristow, expert på mikrobiell kväveomvandling i syrefattiga områden i havet, ingår i en grupp

forskare som fått närmare 110 miljoner kronor i EU-bidrag för forskning om hur mikroberna i havet reagerar syrebrist och hur det påverkar klimatet. Den internationella gruppen består också av **Bo Thamdrup** (Danmark), **Katharina Kitzinger** (Österrike) och **Emily Zakem** (USA).

Följande forskare vid Humanistiska fakulteten har tilldelats medel av Vetenskapsrådet: **Karl-Göran Sjögren**, *Biologiska och sociala relationer hos människor och djur i svenskt neolitikum*; **Per Holmberg**, *Runstenarnas språkliga landskap*; **Christine Howes**, *Inverkan av Parkinsons sjukdom på vardagliga samtal*; **Susanna Radovic**, *RATIO: En analys av rationalitetsbegreppet i straffrättsens behandling av lagöverträdare med psykisk sjukdom eller funktionsnedsättning*; **Gianluca Curzi**, *Bevis med cykler för beräkning*, **Erik Malmqvist** och **Joakim Sandberg** i samarbete med andra forskare: *Rättvisa priser på läkemedel*.

Följande forskare får 6 miljoner kronor i ALF-projektmedel: **Jonas Hugosson**: *Göteborg Prostatacancer-screening studie 1 och 2*, **Claes Ohlsson**: *Nya specifika biomarkörer och läkemedelsmål för frakturer*, **Ingmar Skoog**: *Psykisk och kognitiv hälsa i relation till funktionsförmåga och somatisk hälsa hos äldre* samt **Henrik Zetterberg**: *Biomarkörer för demensorsakande neurodegenerativa sjukdomar*.

Följande forskare får medel från Cancerfondens särskilda satsning på kliniska behandlingsstudier:

Barbro Linderholm får 12 miljoner kronor till en studie om bröstcancer. **Anna Martner** tilldelas 10 miljoner kronor för en studie med syfte att stärka immunförsvaret hos patienter som genomgått operation för bukspottkörtelcancer. **Roger Olofsson Bagge** får 7 miljoner kronor för en studie som testar en ny kombinationsbehandling för patienter med spritt ögonmelanom.

Angela Raji, Shani Anuradha, Shalala Hasanova och Cecilia Axelsson.

Studenter prisas för hållbarhetsforskning

Fem studenter vid Göteborgs universitet tilldelades årets GUSTA-pris för sina framstående uppsatser om hållbar utveckling. Priset uppmärksammar studentuppsatser som bidrar till ökad kunskap och nya perspektiv på hållbarhet.

GUSTA-priset lanserades 2019 för att inspirera studenter att kritiskt engagera sig i hållbarhetsutmaningar och bidra med ny kunskap för en hållbar värld. Priset riktar sig till alla kandidat-, magister- och masterstudenter inom samtliga program vid universitetet.

Diplom delades ut av Eddi Omrcen, universitetets hållbarhetschef, vid en ceremoni i universitetsbyggnaden i Vasaparken den 20 november.

Pristagarna utsågs av en kommitté bestående av representanter från alla fakulteter. Bland kriterierna för bedömning ingår en holistisk integration av hållbar utvecklings olika dimensioner, originalitet, kritiskt tänkande och bidrag till aktuell forskning.

– Det här evenemanget hyllar de studenter som med sina bidrag tagit itu med hållbarhetsutmaningar i sin forskning, säger professor emeritus Johan Boman, ordförande i GUSTA-kommittén.

Årets pristagare och motiveringarna i korthet är:

Angela Rajis masterarbete är en kritisk och välargumenterad utforskning av hållbarhet i arkitektutbild-

ning, med särskilt fokus på miljöetik och de globala målen för hållbar utveckling.

Shani Anuradhas masterarbete är en enastående undersökning av utbildning för hållbar utveckling. Shanis holistiska synsätt erbjuder kritiska och originella insikter om social orättvisa inom utbildning för hållbar utveckling.

Shalala Hasanovas masteruppsats tar upp kritiska aspekter av hållbarhet i livsmedelsproduktion och matsäkerhet. Fokus ligger på hur vetestammar med både salttolerans och hög kväveanvändningseffektivitet kan identifieras genom avancerad växtodling.

Cecilia Axelssons masteruppsats är en högkvalitativ och välstrukturerad kartläggning av konflikterna och samnyttapotentialen mellan vindkraftsparker till havs och lokala fiskbestånd, två kritiska naturresurser för fossilfri kraftproduktion och livsmedelsförsörjning.

Joséphine Perini Stefanssons arbete visar exceptionell kvalitet när hon med hjälp av deltagande och designmetoder har tagit itu med komplexa frågor om välbefinnande och tillhörighet bland migrerande tonåringar i Angered, Göteborg.

Firandet avslutades med att vinnarna agerade experter i en panel och fick tillfälle att diskutera publikens hållbarhetsfrågor.

Text: **Johan Boman** och **Carina Elmång**

Att skapa en robust säkerhetskultur på GU

Snart är det jul!

Tiden som sträcker sig från nu till julleddigheten är fylld med tändande

juleljus och doftande lussekattsbak och vi räknar tills vi kan ta välförtjänt julleddigt. Samtidigt ökar säkerhetsutmaningarna när vi försöker jonglera allt som ska hinnas med, jobba lite extra, gå på lussefirande och stryka stjärngosselinnet. När vi lever med mer stress än vanligt är vi tyvärr mer mottagliga för att bli lurade. Under juletider intensifieras cyberattacker och bedrägeriförsök som phishing och cyberkriminella tjänar enorma summor pengar på lyckade internetbedrägerier. Då vi till stor del julhandlar online och julhandeln i Sverige väntas omsätta 21,5 miljarder kronor, enligt Svensk Handels prognos, finns det mycket att vinna på att vara vaksam. Genom att aktivt jobba

på att stärka vår säkerhetskultur på universitetet kan vi stå bättre rustade mot dessa ökade hot och bidra till en tryggare jul.

En stark säkerhetskultur handlar om att alla i organisationen, från ledning till medarbetare, delar ett gemensamt ansvar och engagemang för säkerhet. En positiv säkerhetskultur innebär att säkerhet inte bara är en fråga för IT- eller informationssäkerhetsfunktionen, utan att den genomsyrar varje beslut, handling och vana hos varje individ i vår organisation. När alla känner till sin roll och sitt ansvar för säkerheten, och agerar därefter, kan vi effektivt skydda universitetets information och data mot hot.

Att skapa en robust säkerhetskultur kräver tid och engagemang, men med rätt steg och åtgärder kan den byggas upp successivt. Säkerhetskulturen börjar från toppen. När ledningen visar sitt engagemang för säkerhet och aktivt deltar i säkerhetsinsatser, skickar det en tydlig signal till

hela organisationen.

Regelbunden utbildning är en av de viktigaste pelarna i en stark säkerhetskultur. Alla medarbetare behöver förstå de grundläggande säkerhetsprinciperna och hur de ska agera i riskfyllda situationer, som nätfiske, lösenordssäkerhet och hantering av känsliga data. Genom korta, regelbundna utbildningsinsatser (till exempel nanolearning via e-post) hålls medvetenheten på en hög nivå.

Det är viktigt att skapa en arbetsmiljö där alla känner sig trygga med att rapportera misstänkta säkerhetshot och där frågor om säkerhet bemöts positivt. Om du upptäcker något som verkar fel - som ett misstänkt e-postmeddelande eller obehörig åtkomst - ska du känna att det är lätt att rapportera och att du får stöd och vägledning. Detta uppmuntrar till vaksamhet och en proaktiv säkerhetsmedvetenhet.

Att bygga en säkerhetskultur är en långsiktig investering, men det är en

investering som är avgörande för att skydda universitetets tillgångar och upprätthålla förtroendet i vårt skapande av samhällsnytta; forskning och utbildning.

När alla på Göteborgs universitet känner ansvar för säkerheten - och vet att just deras insatser gör skillnad - kan vi tillsammans skapa en organisation som är stark, motståndskraftig och redo att möta framtidens utmaningar. En stark säkerhetskultur är som en bra jultradition - den skapar trygghet, gemenskap och hjälper oss att stå redo för både kända och oväntade utmaningar, året runt.

Så nu när vi går in i juletid, kom ihåg att informationssäkerhet är allas ansvar. Var vaksamma mot phishing och bedrägerier online, stärk dina lösenord och rapportera misstänkta aktiviteter - små insatser som gör stor skillnad. Med en stark säkerhetskultur kan vi njuta av julen tryggt och säkert. God jul och ta hand om er - och er data!

Tre frågor

Ladokkonsortiet har belönats med eDiamond Award. Anna Sandberg Telléus, examenshandläggare vid Sektionen för examen, tog emot priset.

Vad är eDiamond Award?

- Det är ett pris instiftat av tidningen *Offentliga Affärer* och riktar sig till myndigheter, regioner, kommuner och offentliga bolag. Det

ges till "den person och organisation som under året bäst erbjudit medborgare, företag och den egna organisationen nya möjligheter genom att etablera samhällsnyttiga e-tjänster".

Vad är det ni får priset för?

- Jag och mitt team på Ladokkonsortiet har utvecklat funktionalitet för en helt digital process för examensbevis. De digitala besluten sparas i

Ladok och studenterna kan själva hämta och dela sina bevis via Ladok.

Är det viktigt att få ett pris för sitt arbete?

- Det viktigaste är såklart att det vi utvecklat har uppskattats av både studenter och handläggare på lärosätena. Men att dessutom få detta pris ser vi som ytterligare en bekräftelse på att vi fått till något bra och det är vi jätteglada för!

Utsikten

Institutionen för tillämpad informationsteknologi hittar man nära vattnet ute på Lindholmen. Men mitt kontor vänder sig in mot land. Därut-

för är det mycket som händer. Det är inte sällan som studenter kommenterar utsikten när de kommer in för ett samtal med mig: Oj! Vilken utsikt du har! Utanför fönstret ser man en del höga byggnader, men högst av alla är Karlatornet. Ett torn jag själv bodde i under mitt första år i tjänsten som studievägledare (nära till jobbet). På en dimmig dag försvinner dock tornet helt och hållet. Man får bara lita på att tornet står kvar, även om man inte kan se det.

Man kan också se grävmaskiner och lastbilar som blinkar från tidig morgon till sen kväll. De lägger räls till spårvagnar som ska börja åka här. Jag kan inte låta bli att tänka på hur

deras jobb liknar mitt. Jag kan lägga ut ett spår till studenterna, men de måste själva välja att följa spåret. Ibland behöver man också byta spår, när dimman lättar och man ser vart man är på väg. När dimman lättar ser man att Lindholmen är en del av framtiden. Både jag och de byggarbetare som jobbar utanför mitt fönster

jobbar med just det: framtiden.

Utanför mitt kontorsfönster kommer och går stora strömmar av människor. De går åt olika håll. Vart är de på väg? In i framtiden, tänker jag.

Emma Ljung, studievägledare och internationell koordinator, institutionen för tillämpad informationsteknologi

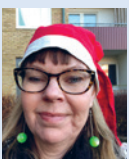
Frågan

Vad gör du i väntan på tomten?

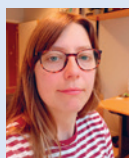
– I väntan på tomten letar jag fram bra julmusik som får oss i härlig stämning. Dansar runt till barnens löje och glädje medan vi dukar bordet och lagar maten. Det är nu man äntligen känner julefriden träda in.

Pernilla Wiberg
receptionist, campusservice
Rosenlund

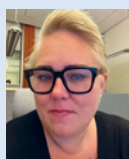
– Tomten kommer strax efter jullunchen hos oss nuförtiden med några få julklappar. Vi behöver inte vänta så länge och äter i väntan. På kvällen kör vi något som vi kallar *Hemlige vännen*. Då beskriver vi lite kryptiskt i ett rim, en dikt eller sjunger till den som, via lotten tilldelade person (hemlige vännen), ska få ens julklapp. Alla gissar på vem som ska få klappen. Våldigt kul!

Kamilla Petersson
IT-enheten, stöd till digitalisering

– Jag sjunger i kör och det är mycket repetitioner och förberedelser inför våra luciakonsserter i Oscar Fredriks kyrka. När alla konsserter klingat ut kan jag slappna av, känna julfriden och bara vänta på tomten!

Erika Jönsson
administratör, sektionen för tentamen

– För mig innebär tiden innan tomten fokus på att inte stressa upp sig och tid med familjen. Hemma blir det mycket levande ljus i mörkret. Det går även åt en hel del ved i braskaminen.

Karolina Berg
lokalvårdssamordnare
Campusservice Rosenlund

Ögonblicket

Foto: Johan Wingborg

▲ Var? Vem? När?

- På sängen står Julia Nylander och i bakgrunden finns Jonas Egfors och Linnea Nordlander.
- Operastudenternas repetitioner i Angered.
- Torsdagen den 28 november.

▲ Kort beskrivning

Operastudenternas slutproduktion består av två enaktare av den italiensk-amerikanske tonsättaren Gian Carlo Menotti: *The Old Maid and the Thief* samt *The Medium*.

Tillsammans med University of Gothenburg Symphony Orchestra tar sångarna med publiken genom två skilda historier, som binds samman av Menottis tonspråk.

- Musiken är intressant och lagom utmanande både för operasångarna och instrumentalisterna. Och berättelserna är riktigt bra, den ena komisk och slagfärdig, den andra mörk och stund-

tals smärtsam. Det blir mångfacetterade roller för studenterna att fördjupa sig i, säger Monica Danielson, programansvarig för operautbildningarna.

Slutproduktionen betyder mycket för studenternas kommande karriärer.

- Den här kursen är den som bäst speglar hur det är att göra en professionell produktion. Studenterna får prova på en lång repetitionsprocess, en spelperiod och hur alla de olika elementen i en produktion samspelar från kollationering till sista föreställning. En mycket viktig kurs som förberedelse inför yrkeslivet!